

OA
20.634

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A TOLL
MESTEREI

QA

20634

ADY ENDRE
PETŐFI NEM
ALKUSZIK

Ady Endre

PETŐFI NEM ALKUSZIK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1

A TOLL MESTEREI

ADY ENDRE

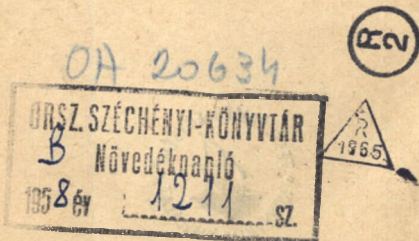
PETŐFI NEM ALKUSZIK

(TANULMÁNYOK)

ÓJVIDÉK — 1954

A fedőlap
GÁBOR ZOLTÁN festőművész
munkája

Petőfi nem alkuszik

Hajh, Uram-Istenem, öreg ember vagyok én már s az öregségembe nem igen sikerült sokat átlopnom a fiatalságomból. Hanem a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor régen és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irígyebben e darabos, e vad, e mennyelen nagyságos suhancot. Nincs egyetlen jó arcképe sem, de én látom az ő lázas, paraszti, sovány, fiatal arcát ébren és álmomban. És esküszöm, hogy jól látom, jobban, mint Jókai ibolya-szemei s jobban, mint Barabás Miklós — önmagamnak. És nem is akarom, hogy mások helyén is lássam Petőfit, de azt el akarom mondani: hogyan látom én. Aranyos, csunya, diákos magyar Apolló, szilaj, nagygyermek, egy őszinteség-Etna, mely nem tud úgy

haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira sem vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.

Szeretett: ez a gyűlölködő, okvetetlenkedő, nyugtalan, rossz fiú szeretett eleddig leghatalmasabban szeretni Magyarországon. Gyilkolt a szeretetével s mert önmagát is érdekesebben tudta nagyon-nagyon hevesen szeretni, mézszárszékre vitte önmagát. Vágóhíd, tagló és vér soha együtt ilyen felséges élet személyébe, sorsába — soha még — be nem avatkoztak. Szégyeljétek magatokat halottak, élők, falánk senkik, kik írtatok Petőfiről eddig, de szeretni igazán nem tudtátok. Úgy kell őt szeretni, hogy fellángoljon tőle ismeretlen pora — s önmagunk megkorbácsolásával. Miként Simon, a remete tette, úgy kell felülni a Petőfi dicsőségének magas kőoszlopára s éhezve, ázva, csak az ő dicsőségét hirdetni.

Petőfi is tudott, mert Petőfi is tudott, szinte megsemmisülni nagyszerű valakik imádatában. Homér, Osszián, Shakespeare és Dickens, Tacitus és Dante ragyogtak, ha ő emlékezett rájuk. És fiatal volt, irgalmas és igazságtalan, tehát fényt tudott adni tizedrangú csillagoknak is. Béranger a magya-

roknak akkor született, amikor Petőfi olvasott először Béranger sort s azért él ma is nekünk, mert Petőfi akarta. Oh, hiszen Bem se volna szemünkben új Hannibal és új Napoleon Petőfi nélkül s a történelemtanároké volna Mészáros Lázár, ha Petőfi meg nem korholja egy hiányzó nyakravalóért. A nyakravaló Petőfi nyakáról hiányzott, a babér a Mészáros fejről s a babéros Petőfi halhatatlanná tette a nyakkendő Mészárost.

Nem csodálom, hogy Jókai is csak akkor rejtett bele, amikor már nem volt az útjában s nem kellett félnie tőle. Még kevésbbé csodálom, hogy a Herceg Ferenc-féle srófos eszű, kisképzeteletű svábok csak szavalni tudnak róla, de rosszul. Hogy érthetnék a mai Hiadorok, hogy valakinek egyszerre nyolcvanezer súlyos és semmi, nagy és kicsi érzésből harsogjon ki a lelke. Ma hallotta, hogy Lajos Fülöpöt elkergették, ma törött el a veszprémi rossz utakon a bérelt parasztszekér tengelye. Ma jutott eszébe, hogy ő ódákat ír gyönyörűséges mágnáshölgyekről, akiket a lakájuk hamarabb ölelhet meg, mint ő. Az ő édes, szent csókszomszágát oltja Anikó, Mária vagy a legjobb esetben egy nagyurak karján előcskult, fonnyadt színésznő. És a szülőre gondol kisfiús aggodalommal és Tacitust olvassa, amíg az

eltörött tengelyt kalapálja a kovács. És arra gondol, hogy mit fog csinálni Pesten, forradalmat-e vagy csak forradalmi irodalmat? És elgondolkozik mosolyogva Dickens páratlan derűjén és eszébe jut, hogy kevés a pénze. S a politikusok, a barátok, a szeretők, a hitelezők, a halhatatlanok s a halandók váltva vonulnak fel izzó, szertelen lelkében. Világtörténelem, Szofoklesz-drámák és amik tegnap este a falusi disznótoron történtek, egyszerre tolulnak fel. Hát hogyan érthetnék meg azt, hogy honnan jöttek a Petőfi-versek a rossz és lelketlen irodalmi kontrások?

Gőzös szekér csak Vácig járt, Szolnokig csak készült s egy Széchenyi István is szidta a vasutat. Hajh, Uramisten, íme én, kicsi ember, nem tartom elég gyorsnak a Cote-d'Azur Rapide-ot Párizstól Nizzaig. S nem tudok ennél siralmasabbat kitalálni: képzeljék el Petőfit, aki Debrecenből Pestnek indul rongyosan, éhesen és gyalog. És ez a kitalálás nem kitalálás: szeretném azokat lenyakasztatni, akiknek már a nagyapjaik ugyanekkor ötlovas batáron jártak, s ez még kegyetlenség se volna: Petőfi korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott. Miért ne lakolhatna testileg, súlyosan például egy

olyan valaki ma, aki valamelyik régi ősével árultatta el Rákóczit?

Nem igaz az, hogy Petőfinek, a mészáros fiának nem hiányoztak az élet szerencsés születettjeinek sokféle kényelmei. Hogy akként nem hiányoztak, miként s mivel is ő nem érezhette ezeknek sem a szükségét, sem a jogát. Cézár-természet volt ez a verselő Kassziusz s mindnyájunknak meg kell tépnünk a ruhánkat, ha arra gondolunk, mi mindent kívánt hasztalanul, teljesíthetetlenül Petőfi Sándor, akiből s diákos dacból történt tragédiájából ezeken éltek s jól megvannak ezeken. Petőfi Sándor, akit a viharok csillapultáig nem utaztathatott külföldi kénytelen dús családja, Petőfi Sándor, akinek nem adatott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csinálhasson magából. Neki csak az volt szabad, hogy menjen a mészárszékre, ahonnan jött s vegye komolyan azt, amit sok-sok dús politikus és hatalmas hadvezér nem vett komolyan.

Pfuj, szegény, szegény Petőfi Sándor, Shakespeare-t akarta olvasni s a sovány konyhapénzt kellett leszállítani, hogy könyveket vehessen. Pfuj, pfuj, Párizsba, külföldre vágyott és nem mehetett, mert neki — neki — nem volt pénze. Milyen felségesen képzelte el a tengert s még csak tengert sem

láthatott soha. Hogy máma el lehessen drága, hasznóhozó tankönyvekben róla mondani: a magyar róna volt az ő világa. Persze, hogy a magyar róna, mely neki délibábot s ragasztó sarat adott, semmi okosabbat, jobbat és többet. Hát nem biztos-e, hogy ma a Spitzbergákra vagy Japánba utazna, ha élne és kieszközölnének neki valami kormánystipendiumot?

Úgy, ahogy élt és van ez az ember, ez az istennél több ember, póruul jár, ha meg nem hal. Nincs olyan isten, hogy mi meglássuk, ki volt, mi volt, na véletlenül életben marad. Bár predesztinációs hitű ember vagyok s az ilyen „ha“-kat egyidőben erköcs-telennek és tudománytalannak is vallom. Valóban, a Petőfi Sándor élete nem lehetett más, mint amilyen volt s nagyszerű milyenségétől így, csakis így lehetett s lehet kápráznia ma is a szemünknek.

Csak először hangzik örültül és furcsán, de igaz: a Petőfi Sándor Magyarországa valóságosabb ország volt a mainál. Ördögbe is, a kapitalista civilizáció nem a non-plus-ultra s egy társadalmat nem a tesztelkessé és megállapodottá, hogy például a mai Franciaország vagy Németország nyomában jár-e. Kína se kutya s a sanyargatott India olyan mélységes, hatalmas erejű, hogy ma talán még nem is sejt-

jük. A mai Magyarország egy bátortalan, nagyobb arányú, de össze-vissza valami, egy kaosz. A Petőfi Magyarországa-ban volt lélek, alap és szilárdság, hagyománya, rendje volt Petőfi Magyarországa-nak. József császár küldhette a felvilágosító röpiratokat: senki sem olvasott, kíváncsiskodott, de a búbos kemencékben egészen hasznosak voltak e papirosmáz-sák. És még Petőfi korában is a forradalmár Kossuth, a magyar konzul, annyira nem volt felforgató, mint XVI. Lajos sem volt az. Kossuth egy európaibb, földetlenebb és temperamentumosabb junker volt, mint a mai junkerek. Hajh, ha valaki-nek a Burg körül eszébe jut akkor, hogy a veszedelmes prókátorból milyen ártatlan nádor tudna lenni. De viszont egy új Napoleon próbálta volna akár a lengyel királysággal józanságba zökkenteni Petőfi Sándort.

Mégis: akkor volt egy megállapodott Magyaror-szág, egy-egy társadalom, egy egyszínű társadalom. Hogy ez a struktura három-négyszáz évvel hátrább való volt a nyugati társadalmi fejlődéstől, nem fon-tos, nem a legfontosabb — itt. Petőfi is csak úgy születhetett és lehetett e társadalom kifogyhatatlan erejű mennykövévé, mert őt ez a mégis csak multas és rendezett társadalom termette. Az 1848-as fél-

munka keservesen megbosszulta magát e földrajzilag is és különben is elátkozott nemzeten. Ha akkor egészen megcsináljuk azt, amit akkor harmadrészen csináltak s amiből azóta is vissza-visszacsipegettek, nem itt tartanánk. Bizonyos dolgokat, törtéleian nagyokat csak egyetlen egyszer s egyetlenegy időben lehet megcsinálni. Ha Kossuth akkor nem kívánt volna kedves barátságban maradni a Habsburgokkal, a kortárs Csák Mátékkal, a cifra-ruhás nagypapokkal, ma nem itt tartanánk bizony. Az a lekicsinyelt ifjú ember, az a Petőfi Sándor, az a zenebonás népköltő tízmillió embernél tisztábban látott, jobban látott.

Persze, hogy az ember századok számára lehessen bölcs, okos, ehhez nagyon ugrifülesnek, csacsinak, rajongónak, szeleburdinak, megbízhatatlannak kell lennie. A komoly, élnitudo, polgári lény arról nevezetes éppen, hogy a saját élete határai között mozog. Petőfi petőfisége és végzete pedig az, hogy ő nem volt megfontolt, komoly ember, ő egy izgága gyermek volt.

Gyermek: sohase fogom megérteni, hogy ezt a címet a felnőttek számára nem olyan kivételesen adják, mint az aranygyapjas rendet. Petőfire hiába keresnék az összes nagy szótárú nyelvekben több

és nagyobb jelzõt: gyermek. Viszont nincs is e joggal megbíráható teremtésnek, világnak, életnek különb, istenibb produktuma, mint a gyermek. A gyermek az elevenség, az öröm, a jövőbe ható ígéret, a bilincsbe nem vert ember, az igazán igaz Isten.

Sohse volt Petőfinek — oh, néhai, áldott, istennél istenebb, örökös gyermek — lehetetlen érzése vagy gondolata. Mert amit érzett, amit ő bárhogyan, röppentve talán, kigondolt, ahhoz azonnal hozzáadta a lehetőség hitét. Csak a gyermek becsületes s ha a homo sapiens gondolkozással van megverve, akkor — Petőfi Sándornak van igaza. Vagy érték, sőt kincs, a gondolkozás, akkor komolyabban kell számolni vele, mint a vese eredményeivel. Ha az embert a tudata teszi emberré és magáévá, akkor minden tudat és gondolat: valóság. A szivárvány után futó gyermeknek sokkal nagyobb igaza volt, mint Arany Jánosnak, aki általában nem szerette a szivárványt. És ha Aranyt elégikus versre hangolta az, hogy az Akadémiában nem kap úri, sokszobás lakást, Petőfi átkot mondhatott volna azért is, hogy nem a Versailles-i kastély az övé, ha netalán eszébe jut.

Ez, hála Istennek, majdnem ostobul, tudákosan, vagy ködösen hangzik, de alárivall egy égi harsona: Petőfi. Ő valóban úgy bánt az érzéseivel, gondola-

taival, mint eleven valóságokkal s ha azt írta, tanácsolta, hogy akasszuk fel a királyckat, bizonyos, hogy húzta volna a kötelet, ha király lóg rajta. Amikor Vörösmartyt — hála ide, hála oda — bántja, azt a pimasz, hazug babonát bántja, hogy a magyar ember okos, józan, számító, huszonnégyszázévi lejárattal. Különben nemcsak Magyarországon, de széles mai kultúránkban, a mértékletességet és a mérsékeltséget az érzés és elme impotensei fújták erénnyé.

Petőfi nem mindenben volt mértéktelen, de mértéktelen volt mindenben, ami érdekelte s mértéktelen volt az utálata a muszájszelídekhez. Valószínű, hogy Deák Ferencsel kibékül, ha 1867-ben él, de Deák Ferencre csak ráfogták a higgadtságot. Deák Ferenc sokkal jobban, inkább, a Petőfi Sándor embere volt, mint Kossuth Lajos. Kossuth a néptri-
l anná romlott, hiú, költőiségtelen rossz költő, Deák egy profán gesztusú nagy poéta. Kossuth — micsoda történelemhamisításnak tetszik ez, holott így van — diákkorában mérnök, ügyes, számító ember s Deák legjózanabbaknak látszó alkotásai közben is az állandó poéta.

Még az is gyermekké segítette Petőfi Sándort, hogy alacsony sorból jött, nem régen befogadott családból. Csupa gyermekesség a legférfiasabb dolga

is, házasodni is úgy házasodik, mint az öreg Dumas regényeiben szokás, ha az öreg Dumas pláne Jókai-elvű magyar regényeket ír. A gyermek nem tudja, mi a láng s Petőfi Sándor sohase tudta, hogy az élet lángjába csupasz kézzel markolászni veszedelmes. Ily jó, ily gyermek volt ő, Petőfi, ezt a feladatát be is töltötte, azonban mostanában barátjai akadtak: megpróbáljuk megvédeni a silány barátok ellen.

*

Jó volt Petőfi, de ez a jósága is az a jóság, amelyet csak a halál után lehet nyugodtan dicsőíteni. Különben is annak van igaza, aki azt hirdette valamikor: egyetlen jó és tökéletes ember van: az Isten. Nagy istenhívő volt, aki ezt mondta s Jézus istenségében is jobban hitt sok modern teológusnál. Ám a Messiás sem lehetett meghatóan, bántóan szelíd jószágú gyermek, mert ilyen gyermek a keresztény Olimpuszon sincs. Egyes pseudológusok egyes csodája és meséje ez, a Názárethbeli Jézus se lehetett gyermeki csoda. A gyermek szent, dicső, szép, de a gyermeknek az a hivatása, kötelessége, hogy önző és rossz is legyen ugyanakkor. Harminchárom éves korára megkrisztusodhatott a Messiás, ha igazán élt,

ha volt. Bár a jóság nem emberi erény s olyan, mint a boldogság: gyanú mások ellen, oktan irigység.

Én nagyon értem Jókai Mórt, aki Petőfibe akkor szeretett bele, amikor már Petőfi ezt nem kérhette tőle számon. Annyival jobban értem, mert Jókai is gyermek volt mindig, csak kisebb és jóval hosszabb életű. Hogy zsarnoka volt azoknak, akiket szeretett s hogy agyonszerette a barátait, ez neki, Petőfinek a dicsősége. No hiszen nagyon finom, óvatosan ölelő szeretetet érdemelt volna például tiszteletes Tompa Mihály úr, aki a maga szuszogó mi-voltában kiállt a vihar-Petőfi ellen, sőt elhítte, hogy neki ki kell állnia. Kár, hogy nem maradt ideje Petőfinek arra, hogy Aranyt is közelebből és tisztelenebbül meglássa: olyannak, amilyen.

A nagyon nagy poéta kiváltképpen nagy gyermek s okvetlenül — miként illik — nagyon rossz tud lenni. Jó és rossz: ezek szavak, de mi, de én, nem akarunk tágabb értelmet adni nekik napi magukénál. Petőfi ma már jó is: életében csak önző, kellemtlen (személyes, még életemben élő ismerősei mondták, erősítették), de hívő és derék lehetett. Családja, öröksége, küzdelme értetik meg azt is, hogy minden épületesebb, hosszabb írásában való-sággal üvölt a bosszú. Ő nem igen sokszor gyako-

rolta, nem elégszer, de ez volt a leghamarabb érkező indulata mindig. Szent indulat a bosszúé s kár, hogy Petőfi sokkal változóbb, izgékonyabb volt, mintsem szép bosszúállásokat, tökéletesen tökéleteseket végezhesen.

Azt hittem, hogy Rousseaut nem olvasta és értette teljesen és jól, pedig Petőfi alapján Rousseaura esküdött. Shelley, Hugo, Béranger s gyenge történeti művek aligha tudták illő határban hozzájuttatni Rousseaut, ki biztosabb őse a modern embernek Ádámnál, a majomnál, az ős-plazmánál sőt Danténél is.

Petőfi legnagyobb petőfisége, hogy az igazságatlanságait is mindig az igazság szerelmes hevületében követte el. De én azt vallom, hogy neki mindig igaza volt, csupán akkor nem, amikor önmaga ellen hibázott. Más embernél másként van: mindig igaza van, avagy soha sincs igaza, ami mindegy, de ez filozófia és Petőfi még a filozófiának is természetesen és tornyosan fölötte áll.

Azt a csunya, vad, szeszélyes s önmagának legkevésbé érthető gyermek-embert ma már szabad értenünk. Korának, életének, a benne dolgozó muszájoknak s olvasmányainak ilyen rabja, mint ő, nem volt talán még senki nálunk. Mindent akart s

mindenre erőt érzett magában és csak tréfált, amikor valakit önmagához méltónak vallott. Mikor a „Felhők“-et egy rimelő siserahad kezdi utánozni, ő fogja magát s inkább másféle verseket ír ezután. A Petőfi-utánzókat Petőfi szidta először s talán a „Honderű“ poétáival könnyebben kibékül, mint e ravasz majmokkal. „Én is gyűlöltem, volt okom reá, de amióta e bitangokat láttam, mint vágnak Byronképeket, azóta gyűlöltségem megszakadt.“

Pedig gyűlölni még mindig maradt elég oka annak a Petőfinek, akit rövid élete végéig csak félvállról vett ez a drága Magyarország. Jó volt Kunoss, Sujánszky, Császár, minden irodalmi himpellér, hogy Petőfi rovására dicsőítsék.

A bajoknak baja pedig az volt, hogy Petőfit különösen megátkozta a sors a művész-lélek eddig felderített legnagyobb átkával. Ez az átok: keservesen, sziszifuszi eredménytelenséggel kívánni a hasonlóságot a nyugodt, pocakos lények életéhez. Ő, a kóbor exszínész, az izgága politikus ifjú, a már szinte őrjöngő arisztokrata természet, okvetlenül sóvár irigységgel emlékeztetett Berzsenyire. S én nem tudom, hogy a mágnásnyaló Horváth Lácit, az inaszalóniasságú Petrichevich Horváth Lázárt ritkán, néha néha nem irigyelte-e?

Nagy baj volt az is, hogy Petőfire túlságosan s nem alkalmas időben hatott „kincse“, legdrágább olvasmánya: Saint-Justenak egy könyve. Egész vi- gasztalan, nehéz és szomorú magyarsággal ud- varolok Petőfi emlékének azért, mert nem tudott csupán versíró lenni.

De a rossz, alkalmatlan időekben olvasott olvas- mányok sokféleképpen megakadályozták, hogy iga- zán és egészen éljen. A Pulszky dicsérete, amikor Petőfinek megismergeti a vállát, mert sok versén megérzi az olvasásnak és elmélkedésnek a szagát, talán a leglesújtóbb Petőfi-ellenes bírálólat. Holott Petőfi ragyogóan, majdnem példátlanul azok közé az emberek közé tartozott, akiket egy nagy francia kvalitásos embernek hív nagyon szerényen. Akik mindent tudnak, megtanulnak, ami nekik kell s akik okvetlenül megleglik azokat az olvasmányokat, amelyekre szükségük van. Nagy dolog az, hogy Shakespeare-ban ismét istenét találta meg Petőfi s nem jól esik, hogy Heinét jobban szerette Goethé- nél. Goethének „gyémánt volt a feje, de a szíve békásó... eh, még az sem, hisz, a békásó szikrá- hány: Goethe szíve agyag volt.“

Gömörvármegye táblabírája, az egy időben még egy kicsit nemességével is kérkedő Petőfi, hamaro-

san megbánta, hogy kocsis-fajta nagyurakkal evett egy tálból cseresznyét. Lentről jövő, hírre-kapott embernek rövid, de bizonyos fátuma ez: akármilyen isteni gögű, megszédít a társadalmilag magasabban állók hódoló barátkozásától. Petőfi büszkébb, erősebb volt, mint mások lettek volna az ő helyében, de ezen a báránymígnél neki is túl kellett esnie. „Anyagilag is segítettem” — írja sajnálkozással, dühvel és irigységgel még 1866-ban is jó Szemere Miklós úr. S Hazucha Ferenc szorgos „Hirlapi méh” volt arra, hogy Petőfit össze próbálják csípetni vele, hogy a Garayakról és Toldiakról illedelemből ne is szóljunk.

Csinálhatott volna Petőfi nyolcvanszor újabbat a poézisban, ha a Parnasszust el nem hagyja vele, nem történik annyi sok baj. De Petőfi sokszor nagyon rossz, de gyilkos rímeivel, soraival az akkori Magyarország legkényelmesebb uraira lövöldözött. Nagyon utálta a mágnásokat, holott máig terjedt tapasztalataink szerint akkor és még ma is a „törzsökös nemzet”-nek ez a legkulturálisabb csoportja. Ebből is kiválik általában a katolikus mágnás s ezt én — mint majdnem négyszáz esztendősz kálvinista — szomorúan ismerem be. Petőfi — s jól tette a maga idejében — nem kínlódott ilyen újfajta meg-

különböztetésekkel: egyformán útált minden mágnást. De észrevette, hogy a falusi kúriák legwerbőczyesebb népe — kicsi kivétellel — talán még hitványabb és ártalmasabb az akkor úgynevezett arisztokratáknál. Petőfi volt az első, aki észrevette, hogy a lecsüggedt koldus nemesség és az eleven pórság közül kell jönniök az új, vezető magyaroknak. Meg tudta érezni a zsidóság hivatottságát a kialakulandó, új magyar társadalomban, de eleve elátkozta a leendő, hazug, nacionalista Rákosi Jenőket. Ez a Rákosi-fajta már jelentkezett a Petőfi idejében s hogyan gyűlölte volna őket Petőfi, aki mindené volt, az egész életé, minden emberé s az egész világé. „Megnézem a tengert — írja Kerényinek, — melyet anynyira óhajtok már látni, mert hisz ez rokona a szívemnek, mély és viharos. Megnézem Shakespeare, Shelley és Byron hazáját, a sötét Angliát s... a fényes Franciaországot...”

És mégis igaza volt, amikor a gyűlöletével a magas platánok tetején járt: a mágnás és a nagy pap mostanáig megmaradt. Kossuth is félt tőlük, Deák óvakodott, Tisza Kálmán felhasználta őket, Tisza István szövetkezik velük. Hajh, Petőfi be jól érezte, hol a bitangság, hiszen az úgynevezett, sőt hamis nevű gentry ma már majdnem csak kasznár-szolgája

a főuri és főpapi nagybirtoknak. Van elevenebb s európaibb kicsi hányada is, de többik része a Petőfi „Magyar nemes“-e. Ez kicsit angolruhásabb, de ugyanaz.

A „népies“ értelmet változtatott Petőfi óta, de a „népies“ ma lett csakugyan s nagyon aktuális: a mai Magyarországnak immár kifakasztani való hályog-problémája.

Furcsa dolog ez: én — néhányszor már bevallottam — a demokráciát, mai formájában nem tartom túlságosan gyönyörűnek. De okvetlen és elkerülhetetlen lépésnek a haladás felé s szükségesebbnek, mint Franciaországnak, mint bármely országnak, essünk túl rajta, mert túl kell esnünk rajta s nem igen akad érv a kíméletre. A legifjabb mágnás-generációnk — szégyen, hogy erről mi komolyan s kötelességesen beszélünk — tanultabb, de elfogultabb s betegebb a réginél. Nyomorult közjogi helyzetünk szerint nem az ipari munkás a legerősebb fegyvertársunk köz-katonai rangban, hanem a földhöz ragaszkodó paraszt. Petőfi nem alkudott, Petőfi nem alkuszik s Petőfi a forradalomé volt. Nem szabadság kell nekünk, romantikus, szilaj, pusztai szabadság, de az a szabadság, amelyet Petőfi csak sejtett. Ütni, vágni, fiatalságot teremteni ez, öregségével dicsekvő or-

szágban: „az én kardom nem füzfa...“, „a lobo-
gómmal még találkoztok“ — ezt mondta Petőfi.

*

Petőfi előtt s Petőfi után még sokáig voltunk és leszünk mi már a régiek: politikus fajzat, hamisan magyarok. Rokonságunk közelebbi Spártával, mint Athénnel, de se Spárta, se Athén nem minták nekünk: alacsonyok és késők vagyunk. De furcsa és tragikus, buta és isteni sors, hogy mi mindent mindig a politikától kaptunk és kapunk. Vagyont, hírt, állást, szeretőt, feleséget, vallást, elvet, megnyugvást, gyermeknemzést és halált, mindent.

Petőfi szerelmi élete titok, miként az elefántok násza is az, holott az elefántok igazi életében is a szerelem a fő. Kinek adhatta oda első odaadását ez a csunya, nagy fantáziájú, bolond, kedvetlen, kedves fiú? Nem tudok eligazodni, bizonyos, hogy nagyon korán érezte és szenvedte a maga him-voltát. Bár tisztaságra törekvő legényke vala, én nem esküszöm meg, hogy a sok szomszédasszony-dajka s kicsi cselédlányok nem rontották-e meg Petőfi Sándort?

Butitani abban az időben még alaposabban tudtak, mint ma s a nőt igen-igen változatlanul kíván-

juk talán sok ezer év óta. Művészember, nem józan ember, hamarább nem józan, mint más, de ami ezek alatt a szavak alatt van, nem biztos Petőfiről.

Valószínű, hogy háromesztendős korában már azok közé a gyermekek közé tartozott, akiket ma a művelt tudatlanság felvilágosítandó gyermekeknek hív. Vágyas ember volt bizonyosan Petőfi s egész bátorsággal állítom, hogy nemi kielégítetlensége nem kicsi mértékben szédítette a színpad felé.

A csurja legénykét, aki rossz színész is volt, aligha csókolhatták az idejebeli színpad legnagyobb némberei. De a kis cselédlyányok után, a diákság, katonaság szerelmi szomja után egy kis kevéssel több is sok volt.

Megkérdeztem egy mai, nagyon férfias, okos, de még mindig elég hisztériás, kiváló irónőt:

— Mit gondol: vajjon Kornélia meghallgatta-e Petőfi Sándort, a sárgafogút s ápolatlan körműt?

— Nem hiszem — válaszolt e tiszteletreméltó, ravasz, rőt zseniális hölgy, — mert Kornéliának több esze volt és több udvarlója.

Ecce, immár nekem nem szabad ezek után még kegyeletből is azt gyanítani, hogy Petőfi legizgágabb férfiasságának szent korában hozzájuthatott volna egy ápolat, rendesen fürdő, finomabb nőhöz.

Mert Kornéliát nem régen földelték el s mert Petőfiről majdnem bebizonyított, hogy több volt benne a vágy, a provokálás, mint a szerelmi szatiszfakciók képessége.

Pedig Petőfi nagyon szerette a szerelmet s itt jön a paradoxon: kerülte a konzekvenciákat. Ő már a betegesen, nagyon fejlett férfiútörzsnek volt a harcosa: minden nőt akart, kívánt s boldog volt, ha egyetlenegynek horgán megakadt. A poéta, a Petőfi-féle poéta, ez a ritka üstökösféle, hasonlít az asszonyhoz. Ezért fél tőle, az asszony-embertől mindig, ezért szalad utána, mint egy bolond s ezért dalol több szerelemről, mint ahányra a gerince képes.

Igen: a politika vezette el Petőfit legtragikusabb asszonyához, a feleségéhez is, miként már céloztam erre. Nagykárolyba ment barátkozni, vidulni és politizálni Petőfi Sándor, aki már akkor a legnépszerűbb poéta volt a két hazában. Jó ezt erősen kiírni, mert az impotenseknek Jámbor Pálnál silányabb légiói szeretnék elhitetni, hogy a népszerűség: gyalázat.

Szendrey Júlia elérhetetlennek látszott a kóbor költő számára s Petőfi szerelme e fikcióval kezdődött. Általában Petőfi nagy és igazi szerelmei azok voltak, amelyektől olyan távol volt, mint az Élet a

Haláltól. Etelkát akkor tudta nagyszerűen, örökre szeretni, amikor Etelka már nem volt s e szerelemből immár csak dalok születhettek.

Régi dolog s még Gyulai Pál is meg tudta látni, hogy a hitvány származású Petőfi felocsudott, ha egy úri lánnyal beszélt. Összes hirtelen, lármás szerelmei a királyi gögű s a maga társadalmában majdnem senkinek férfiúi ágaskodása. Származása hitvány volt, természetesen az akkori Magyarországnak s aligha volna sokkal nemesebb a mainak. Utálatos ország ez a mai is s egyetlen szerencsénk, hogy azok mondhatják ezt még, akiknek nem üvölthetik oda a cokit. Aki ezer s egy-két év óta itt élt családban, származásban, hagyományban, vérben váltott jogot magának — úgy-e bizony? — a fajtája megrovásához. Ez nem azt mondja, hogy Björnsonnak ilyes joga kevesebb volt és gyengébb, de a miénk biztosabb jog. Fontos dolog, hogy biztos és csak alkalmilag magyarosodott ellenségeinkkel szemben hangoztassuk az ő saját hadi kiáltásukat.

Petőfi még ha talán tót volt is ős származásában, roppant nagy igazságot viselt a maga valójában. És ez a fiatal, ez a szerelmes, vágyakozó, nőkívánó Petőfi a politika által kapta meg Júliát. Hát elment Szatmárba Petőfi, elment mert nyugtalan volt s

mert nem tudta, mit kell tennie s azután amit tesz vagy nem tesz, mi következik.

Ott dícsérték előtte, Petőfi Sándor előtt a jobb bőrű s a jobb öltözetű nőket. Hirdették s ékesen mondták neki, hogy némely magyar vármegye már versenghet a forradalmi Párizsszal. És Petőfi nem lett volna Petőfi, ha Papp Endrének, Riskó Ignácnak és a többieknek el nem hiszi az el nem hinni valókat.

Egy Károlyi grófot ünnepelt akkor a nemes vármegye s ez ünneplésre becsődült a mágnás, a gazdag nemes, a hét, sőt két szilvafás úr is. Majdnem olyan gyalázatos volt a szolgatempó, olyan gyakori, mint máma. S ekkor történt, hogy az észre sem vett, a különböző Petőfi így szólt:

— Ugyan mit tudnak az urak az ilyen emberen magasztalni. Hiszen az apja, a nagyapja, a szépapja s minden őse hazaáruló volt.

Örült nagy volt a megrökönyödés s a vármegyei urak, az akkor is többnyire hülyék, kérdezték:

— Hallja az úr, kicsoda az úr, ilyen fráter, hogy mer az úr így beszélni? Megmondjuk a grófnak s akkor az úr holnap már börtönben ül.

Petőfi nem ijedt meg, holott minden oka meglett volna a megrökönyödésre. Abban az időben azon-

ban Magyarország nagyon komolyan akarta, hogy európai országnak láttassék.

Júlia (rég, verklis nóta) nem illett Petőfihez, de én kiigazítom azzal, hogy Petőfi tolakodó volt itt. Mert Júlia várhatott volna bárkit, törődjünk bele, hogy ő Petőfi mellett a francia forradalom híres asszonyszerepeit akarta. De az áldozat mégse Petőfi volt, aki tudott, akart hinni, aki engedte magát vitézzé üttetni s aki meghalt, ma se tudjuk miként. Petőfinek nyilván nagy büszkesége volt, hogy az öreg Igrác apától elvette a lányát. A letről jövő embereknek szörnyű kiméletlen s majdnem alvilági gögje ez.

Petőfi nem azért örült a házasságának, mert szerelme beteljesült, hanem azért, mert mindenki ámult. Ma, ha ma születnék egy Petőfi, az okvetlenül egy Károlyi-konteszt szeretne megkapni. Petőfi korában már az nagy dolog volt, hogy a Károlyi grófok erdői prefektusa beadja a derekát s elbocsátja a lányát.

Borzasztóan becsületes és az emberinél több volt Petőfi az ő nemi életében, ami mégis csak a legfontosabb. Talán nem is tehet róla, hogy ilyen volt, hogy ez volt, de ilyen és ez volt. Majd elmondjuk a többi is róla, kortársairól, szerelmeiről, feleségéről,

pusztulásáról, furcsa nagy életéről. Egy bizonyos: már is a nyakukra hágtunk az aljas előkelőknek, akik Petőfit dicsősége palástjába kapaszkodva megálázták és meggyalázták őt.

*

Talán Uray Endre, ha feleségül kapja Szendrey Júliát, elnáspágolta volna alaposan néhányszor s talán ez használt volna az erdődi George Sandnak. Azonban Júlia küldetése nem ez volt; Júliának, a konteszkedő tisztartó-leánynak, az „istenadta phantasta“, Petőfi Sándor útjába és sorsává kellett sodródnia. Nem igaz az akadályok fontoskodó legendája, mert Petőfi házasságát valóságosan fatális buzgalommal támogatta minden. A Júlia hisztériás megbízhatatlansága, a besúgók, a riválisok, sőt a szigorú apa, Ignác úr is mind támogatók valának. Szóval ezt a normálisnál jóval boldogtalanabb nászt és házasságot ezer okos, kardos arkangyal sem akadályozhatta meg. Ez a házasság régen elvégeztetett Júlia mivoltában s abban a hajszás, sóvár, kóbor legényéletben, melyet Petőfi élt.

Okvetlenül a nyugtalan, friss, símabőrű, úri, furcsa nőt kereste és kivánta meg Szendrey Júliában Petőfi. De még hevesebben óhajtotta s akarta benne

és általa az irigyelt, szép polgári nyugalmat. Petőfi rakoncátlan, vad, beteg, neuraszténiás, szándéktalanul nagyon komédiás alakjához illik ez a bús paradoxon. Az ő Bolond Istókja egyike a világ legraszababb és legszerencsésebb házasodóinak s Petőfi nagyon hitte, hogy ez a valami. Ha valaki megházasodik, azt teszi, amit a komoly emberek szoktak s komoly ember számába menni: a művészember legforróbb és leggyötrőbb iparkodása.

Petőfi azt kereste a házasságban, amitől — aminek még a gondolatától is — Szendrey Júlia menekült: egészséges, közönséges szomszédaink idilljét. Persze, hogy ilyen esetben minden Petőfi úgy lakol, mint a mienk, aki éppen Szendrey Júliában fedezi fel e nagy sorsprobléma megoldóját. Abban a Júliában, aki mikor először gondol arra, hogy Petőfi vezesse ki őt a kicsinyesség, csend és unalom honából, csak a megszokástól retteg. Pillanatig sem iparkodik azzal tisztába jönni, hogy jól fog-e esni a petőfinéségi testi konzekvenciája, amihez pedig volt talentuma, a testiséghez tudniillik. Naplójában kedve szerint tudott hazudni önmagának is, de Petőfiért még naplós áttatásokkal sem volt eleinte túlságos kedve megerőltetni magát.

Júlia úgy gondolta: elég az, hogy Petőfi elviszi városi életbe, lázba, szenzációba, szabadságba, férfiak, győzelmek, lehetőségek közé. Mikor Petőfivel összezőrdül, Amerikába készül, de Párizson keresztül s franciául tanul nagy hévvel, hogy „kurizáltasson magának a francia gavalléroktól“. Hazugság, hazugság éppen úgy, mint amikor Júlia naplója kezd szerelmi írásgyakorlat lenni, átdolgozása a leglángolóbb Petőfi-verseknek. S mikor Júlia már elhittette magával, hogy féltett életét Petőfire bízta, akármilyen hamar, mert Petőfit, csak Petőfit szereti, voltaképpen visszatért ösztöneinek a sugalmához: csak Petőfi viheti őt arra, amerre vágyai üzték. És Petőfi hiába dalolta „Isten veled, te szép családi élet“, ez a „szép családi élet“ gyors, biztos, kegyetlen tempóban eljött.

Nagyon meg kellene cibálni az egész kort s minket ezúttal érdeklő szereplőit, hogy igazán kacaghasunk a majdnem lányrabló Petőfin. A nagy harcon, amelybe beleképzelte tagadhatatlanul érdekes önszemélyét először Petőfi s romantikusan szörnyűsége és zord apa-rangját a vén Szendrey. Hiszen Gyulai Pál csakugyan vőnekvalóbb valaki volt később Petőfinél, ha nem is ért fel Uray szolgabíró úrral. De bizony én úgy érzem, hogy az öreg Szen-

drey okosan zordoskodott és komédiázott, már azért is, mert abban az időben a komédiázás volt az őszinteség divatos formája. Gondolta az öreg Ignác úr: ez a lány ígyis-úgyis bolondot fog csinálni, összekeverült egy másik bolonddal, ez a legokosabb megoldás. Legyenek egymásé, hozomány se kell, támogatás sem, lelkiismeretesség sem, az övök lesz, hála istennek, mindenért minden felelősség. Petőfi pedig olyan ujjongással vitte el Erdődből Júliát, mintha ő lett volna a megelevenedett mesehős, aki íme hozza a hétfejű sárkánytól a megszabadított királyleányt.

Nem bántom a mézesheteket, hiszen Júliának volt önmaga számára és önmagáért elég fantáziája, hogy mulasson. Petőfi valószínűleg sokszor érezte magát kielégítettnek és boldognak, habár kétségei és keserű izgalmai hamarosan támadtak. Petőfi valószínűen minden viharos csók után elfáradt, kételkedett és búsongott s ő Júliával aligha bírta volna ki egy álló évig Koltón. Nyilván mind a ketten egyformán s gyorsan kíváncztak az emberek közé, mások közé, egy kis dicsekedő körutazás után Pestre. Júlia már Koltón azt érezte, hogy a regénynek vége, nagyon érdekes, nagyon szép volt, de már elmosódott, idegen. Hiúsága révén még Pest előtt s pesti szerény életük kezdetén is azonban jólesően meg-

meghullámlik a lelke. Még mindig el tudta magával hitetni, hogy ő Petőfihez tartozik s hogy mindennek így kellett lennie.

Petőfi pedig dolgozik, fut, tanul, tárgyal s vigasztaló verseket ír a már vigasztalásra szoruló Júliának. Mikor már ezek sem segítenek, irat az asszonyáról, arcképét közölteti, társaságokba viszi. S mert az idők kezdenek elektromosak, izgatók, később mennykövesek lenni, a hisztériás Júlia ideje is megérkezett végre.

Hiszen Petőfi biztatás nélkül vetette volna magát oda talán a szilajodó események közé. De mégis másként, máshol, ha mellette nincs a már szinte háborodásig felizgatott, szenzációkat akaró asszony. Már Petőfi néha panaszkodik is, hogy később szégyelje magát érte, de panaszkodik és — mégis rohan uszítottként. Ingerlékeny lesz s ő, aki a kétségbeesést tartotta, hirdette a legnagyobb emberi bűnnek, egyre gyakrabban kap okot a kétségbeesésre. Hol van már az a Petőfi, aki a nyugalomért keresi a feleséget s aki megveti a különösködő asszonyokat? Most igaztalanul támad meg s hálátlanul egy régi barátot, holnap könnyelmű barátságokat köt Júlia kedvéért. Ambíciók szállják meg, mint a beteg ördögöst, ambíciók, melyek sohse voltak s Júlia nél-

kül sohse lettek volna az ő ambíciói. Nagyszerű szereplése még nagyszerűbb lett volna a szabadságmozgalmakban, ha nem a Júlia féktelen nagyravágnya kontárkodik belé. Petőfiné miatt szabadult fel benne az eddig férfiasan viselkedő, könnyelmű, okatlanul bajkereső gyermek. Elszólásai, merész, nagy-nagy vállalkozásai, elkésérítő kudarcai s fél-győzedelme mind Júliáért esnek. Petőfi magához veszi gyámo-lításra szorult szüleit s Júlia nem titkolja, hogy neki kellemetlen ez az öreg pár. Júlia gyermeket vár s nem nagy örömmel várja, bizonyosan jobban szeret- te volna, ha ez a gyerek késik. Békétlenebb, mint valaha, az asszony s Petőfi immár nemcsak bizta- tásra, de szabaduló, feledtető vággyal ágál a fóru- mon. A Júlia nyugalansága miatt rohant olyan előre az események országútján Petőfi, hogy gú- nyolódó eilenségei örvendve látták: nem térhet vissza. Petőfi nem alkuszik s nem alkudott: csúfol- ták, hogy csak verseiben szeret meghalni s megmu- tatta, hogy az igazi halálig is el tud menni.

Az erdői George Sand tehát teljesítette küldet-ését Petőfi mellett, szinte a görög mitológia kérlel- hetetlenségével, kokárdával, vörös övszalaggal, vö- rös frígiai sipkával követte a férjét, míg az sorsá- hoz el nem érkezett.

A rövidhajú, férfiruhás, szivarozó, szabados, végzetes Júlia azonban csak addig érdekelt minket, míg a Petőfié volt. Bűnösnek mondani könnyelműség és tudatlanság volna: ő szimbólumos büntetése volt Petőfi életének és zsenijének.

*

Petőfi nem volt az a boldog Herkules, aki elbírná a beteljesedéseket se csókban, se dicsőségben, se másban. Nála minden beteljesedés egy-egy csapás: Júlia, a politikai diadalok, a barátságok, a pénz és a népszerűség. Szilveszter ő, az Apostol meg nem békíthető, örökösen lázas, olykor örvongó Szilvesztere, akinél a forradalom célja: a forradalom. Nem egyszer ő maga is megdöbben a saját török-szakad forradalmár voltától s nem meri hinni, hogy a forradalom után az ő számára semmi sem következhetik. Ilyenkor szánja ő magánál: Lamartine szerepét, ilyenkor erősíti magát Louis Blanc olvasásánál s ilyenkor hisz, — persze — mint egy gyermek.

„Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember valék. Ami egy szóval annyi, mint republikánus, mert a republikának nem az a főjel szava, hogy „le a királlyal“, hanem a tiszta erkölcs.

„A monarchia emberei nem hiszik, vagy gátolni akarják a világszellem fejlődését, haladását s ez istentagadás. Én ellenben hiszem, hogy fokenként fejlődik a világszellem, látom, mikép fejlődik, látom az utat, melyen megy. Ő lassan lép, minden száz vagy néha ezer esztendőben tesz egy lépést, de miért sietne, hiszen ráé, mert övé az örökkévalóság. Most újra emeli lábát, hogy egyet lépjen a monarchiából a respublikába... követem dicsőséges nyomdokát.“

S ehhez a Petőfihez írta 1844 októberében üdvözlő versét jó Sujánszky Antal, dicsőítvén őt, mint Isten, haza, király poétáját. És ehhez a Petőfihez küldték később Kuthy Lajost rábeszélni, hogy most már sok volt a forradalomból s jó volna, ha Petőfi csillapító verseket írna a nép számára. Rettenetes elgondolni, hogy ezt a fiatalembert alig ismerte valamicskét is valaki azok közül, akikkel élt. Ám igaz, hogy ő sem ismerte se országát, se kortársait, se egekig magasztalt, drágalátos népét.

Petőfi azt hitte, hogy az ő sötét, kis Magyarország nagyságosan végigcsinálhatja Franciaország minden világrengető megmozdulását; két-három forradalom eseményét és tanulságát akarta ráhúzni arra a kis országra, mely igazában forradalmat se

akart. Siratnivaló komolysággal s bolond-szép büszgalommal játszotta Pesten a jakobinus-vezér szerepét Petőfi.

„Bátran és kérlelhetetlenül kimondott meggyőződésemmek inkább leszek mártírja, hogysen gyávasággal vádolhassam magamat. Mert én önmagammal akarok békében élni s nem a világgal.“

Csodálkozik, hogy nemcsak a ravasz, úri reformer bácsik, de az esernyős forradalom leghősködőbb ifjai is máról-holnapra megokosodtak. Nem érti, hogy az emberek félnek egy kis vérontástól, holott vérontás nélkül nincs átalakulás. Politikai szereplése egyforma szerelmi szereplésével s egész, nyugtalan életével. Azt hiszi, hogy a „békés Lafayette“ az okai a forradalom meghőkölésének s még szentebbül hiszi, hogy az isteni nép csak riadóra vár, hogy véresre tapossa a feudális világot.

Pedig 1848 március 18-ig Petőfiék egy kis úri forradalom részére kaparták ki a parázsból a gesztenyét. S amikor a Batthyány-kormányt kinevezték, Petőfire s néhány zabolázhatatlan társára nem volt többé szükség. S Petőfi csak későn kellett újra, amikor az ijedelemből felocsudott bécsi udvar az úri forradalom gyümölcseit visszamarkolta. Ekkor már újra nem akarták agyonverni, mert bántja a jósa-

gos királyt és zavarja az urak lakomáját. Jókai, hajlama szerint, a maga lágy, de szimatos okosságával nem esett át e válságokon: ő a körülményekhez szegődött. Jaj volna elképzelnem is, hogy Petőfi szeméről leesik a szent hályog, mielőtt meghalt legyen. Megérdemelte, hogy ezer csalódás után is azt higgye, hogy Magyarországon nagy, komoly forradalom tombol, mely mindenkinek a forradalma. Holott igazi forradalmár nem volt itt őrajta kívül s ő azért volt forradalmár, mert még a szíves lehetőségekkel sem tudott megalkudni.

Csak szláv származásával tudom azért egészen megmagyarázni Petőfi forradalmárságát s páratlan internacionalizmusát. S egyéniségére és poézisára egyaránt ritka szerencsével került el a német hatást. Ez nyilván nem is lehetett másként s ő azokat a németeket szerette csak, akik az ortodox németiség szemében máig is hiányos németségűek. Pest falu volt még, Petőfi pedig, a magyar puszták Petőfije, „a természet vadvirága“, szomjúhozta a várost, az igazit. Oh, mennyire vágyott látni, utazni, milyen áhítattal tervezgette Párizs megnézését.

Minden, ami név, multban vagy távolban, kultúrát, nagy kultúrát jelentett, az ő papirosán mitológiaivá vált. Ez a beteges, néha deliriumos, titok-

zatos nosztalgia cselekedtette, hogy ő vágyakozásai szerint látott, akart látni mindent a maga korlátozott tornapiacán. Úgy csinálta a forradalmat, mintha Párizsban élne, úgy haragudott, utazott s mart, mint Heine. Úgy fájlalta, csúfolta a világot, mint Byron és ha szabadságot emlegetett, fiatal tüdővel s gyermekes rajongással fújta azt világszabadsággá. Az ő népimádása az internacionalizmus egy kényszerű ritusa volt s ő nem is a népet, hanem a népeket szerette. A népek: — amikor ezt kimondta vagy leírta, mindenható erők világgraszoló lázadását érezte.

Kevesen látták eddig még meg, hogy a Petőfi vallása, a bentünk és a mindenségben fejlődő világ-szellem, a legmagasabb és legmélyebb gondolat volt akkor. És hogy az úgynevezett legújabb művészeti evangélium is voltaképpen csak ennek a vallásnak nagyobb szótárú katekizmusa.

Az a magyarság, mely övéinek exhumált porai fölött cifra püspökkel mondat cifra beszédet, gyalázatosan bánt vele akkor is. Akkor sem volt képes, ma sem az, Petőfit látni, szeretni, hálásan dicsőíteni olyanként, amilyen. Lehúzza magához, meghamisítja, befogja kicsinyes érdekeinek igásszekerébe, mert mégsem bánhat el úgy vele, mint Heinével Németország.

Meg kellett hálnia, hogy rosszabbul ne járjon: de Werbőczy és Kossuth nemzete akkor elbánt vele, hitegette, hívta, uszította, kihasználta, megalázta s elrúgta. Ezt teszi vele ravasz, hódolást színlelő formában ma is s ma nem mehet síró, szegény, cirógatást váró, mostohagyerekként a kis Bem apóhoz, aki szintén nem tudta, kicsoda az ő Petőfije. Ahhoz a Bemhez, akiben igazán látom és elhiszem, hogy a lengyel a Kelet franciája, mert generózus, mert ágál s mert tudatlanul is felér egy germán tudóssal.

Magyarország úgysem adott Petőfinek semmit s amit adott, színlelt kölesön volt. Petőfi adta, hogy szíve örömeire visszakaphassa. Egyébként is már minden elvégeztetett s ha nagyon és hidegen elmélkedünk róla, még igen jól is járt Petőfi. Ami ragyogás lehetséges volt ezen a poros, szomorú levegőjű tájon, kidélbábozta magát, elragyogott s a többit nem volt volna érdemes megvárni.

S a huszonhétéves, kamasz Vulkán is irigyelnivalóan, szépen dolgozott: a maga számára is megélte a megélnivalók tömérdekét Petőfi: mehegett. „Legnépszerűbb“ lett itt ott a nemrégi csavargóból, irigyelték, útálták, kitomboltatták minden dühét s félek, hogy nem bírta volna el a fokozást. Azaz: nem is volt arra szükség, hiszen éppen azért kellett úgy

nyargalnia, hogy huszonhét esztendőjével ő legyen a legtöbbet élt magyar a XIX. század közepének magyar, tanyai lehetőségei között.

*

Es apa volt, apa volt ez a gyermek, aki a szülő-tiszteletet illedelmes, agyonfélemlített iskolásfiucska módjára komolyabban vette, mint Mózes tízparancsolata kívánja. Petőfinek fia volt, halottai voltak, kétségei, egy aggasztó asszonya, neve és hite, de mindenekfölött: fia. Ilyen erkölcsű művésznél, mint ő, Petőfi, ez a betetőzés, ez az, ami után már szinte áhítja az elernyedést: az apaság. A színészetet megölték benne Vörösmarty és az irodalom, a politikus agitátort Batthyányék, a barátot Tompa és még néhányan, a szerelmet Júlia. A lírát, azt gondolom, Petőfi Zoltán egy-kétórás korában s ahogy a Zoltán fiú világrajött, már megbénult az isteni hangszer. Petőfinek, éppen Petőfinek, az ő fia bevallatlanul azt jelentette, amit egy Ibsen-féle költőnek az élettel és művészettel leszámoló utolsó, irodalmi alkotás.

Különben is ezt az életet bajos volna szélesre bontott, végtelenségnek futó vonalterveibe betölteni; bajos: lehetetlen. Már ott történt az elhibázás, hogy Petőfi abba a Magyarországba született, mely

még ma is képtelen önmagával elhíttetni, csak elhíttetni is, hogy olyan, amilyennek Petőfi merte képzelni.

Végig próbálom gondolni százszor és újból százszor ezt a magyar titkok-titkát s érzem, érzem, hogy ez örökre titok marad, mint minden igazi valóság. Csakugyan gyermek-nemzet volnánk, hogy ez a csodagyermek nekünk, értünk, éppen értünk s éretlen, ifjúas szeleskedésünk idejére érkezett?

Csoda volt a számunkra, szenes vízzel oszlatott megigézés s akiknek érdekükben állott, valóban úgy gyógyakoztak ellene, mint bűbájos megrontó ellen. De csoda volt ő önmaga számára is s ami valami szomorúan keveset megmagyarázhat nekünk Petőfiből, az megint egy útunkba hárult, kemény csoda. F az ember csodát látott mindenben s nagy szerencsénkre a próféták örületével vallotta, hogy minden csoda s hogy a csodák e légióját csak ő tudja megfejteni.

Bámult és látott, nem írhatnám le elégszer ezt, bámult és látott, bámult és látott ő, akiben minden csak akként és akkor létezett, ha belsőjében élt. Próbálták már Homérosz rokonnának is ítélni őt, térben és időben való bátor és hihetetlenül nagy, széles, szép elhelyezkedése miatt. De ő látta meg a kutyakaparót, a cigánykaravánt, a szélmalmokat, az

alkonyati Tiszát és csak látta, látta, látta. Benne volt, önmagában látta és mégis kívülről, szemmel és csak látó szándékkal látva, még nem látta ezeket senki nálánál jobban. Az eszméi a másokéi voltak, hidegek, gyengék, idegenek akkor is, amikor úgy szabadultak el tőle, hogy még a vak is észrevette: ezek csak a Petőfié lehetnek. S amit pedig úgy látott, csak a látás kedvéért, hogy mindenki megesküdnék, hogy ezt másképpen látni nem lehet: ez Petőfi, csakis és örökösen Petőfi. A titkok-titka itt biborlik s valahol itt kellene keresni a megfejtést, ha az Univerzum megengedné, hogy valamit is megfejtsünk az ő még kisebb titkaiból is.

Engem Petőfi tanított meg arra, hogy nincs világosság, Petőfi, a világosság Petőfije, a gesztusai-ban külön-külön legköznapiabb ember, a gesztusainak összetételében is egyszerű, de soha-soha meg nem érthető. Milyen szent, bolond rébusz lehet a szürke ember, ha még Petőfit is, a mindig átlátszásra a Nap elé álló, ragyogó Petőfit sem tudjuk megmagyarázni. Mert az igazság az, hogy a kivételes művész kivételes akarata a megnyilatkozásnak, ő a megnyilatkozó kedve a rejtelmes Mindennek. S Petőfi csak azért nagyon és kivételesen a magyar

titkok-titka, mert nemcsak zsenije a csodálnivalónk, hanem az ő hozzánk, éppen a hozzánkérkezése.

Titkok-titka marad-e ez mindig, vagy megmagyarázható lesz egy olyan jövődőben, amikor távoli és érdektelen lesz minden, ami Petőfihez tartozik? Boldogok, akik mindent megmagyaráznak, mert eszükbe sem jut, hogy megérteni teljesen semmit se lehet s kiváltképpen nem a nagyon világosnak tetszőt. A ma még dadogó, istenkisértő módszernek, — hogy az emberek alig különböznek egymástól s hogy minden embert kiki sajátmagából és maga által érhet fel — kell nagyot fejlődnie.

És írta a Zoltán életrajzát és akarta, hogy Juliát tudja olyannak látni, mint amilyen nem volt és búsan határozta el, hogy nem hal meg a hazáért. A „komiszságok“ úgy hullottak sárga, nyugtalan arcára, mint a júniusi jégeső a kincseket rengető, ártatlan búzatáblákra. Még pénzt is dobva adtak neki, holott az utolsó hónapokban már-már üzletemberré nőtt, sőt színdarab írásába kezdett. Egészséges undorodik a hon nagyjaitól s a tökéletes boldogságot ígérgeti magának, ha elfelejti, hogy hazája is van. Bemhez írott levelében megátkozza az egyenruhát, mely neki csak megaláztatást szerzett a törpe, hencegő generális senkiktől. Ez a Bemhez írott

levél a Szemere miniszterelnökhöz írott levéllel együtt, egymás mellett szinte haláldokumentumok. Az ember már meghalt, amikor így ragaszkodik, kesereg, hálálkodik, önérzeteskedik, mint Petőfi a két olyan nagyon-nagyon különböző levélben.

De valahova menni kell, Mezőberény nem jó rejtkehely, külföldre menni sok pénz és boldogság-hit kellene s egyikből sincs sok. Már közel járhatott az a kozák, aki a halálát hozhatta és Petőfi kedvetlenül habozott: Damjanichhoz meneküljön-e, vagy az ő Bem apójához. Dühvel érezhette azt is, hogy a felfordult, zavaros, katasztrófa, felé lódult kis országban éppenséggel senki sem látja be, hogy Petőfi miért kerülje el a bajt. Bántódásait, jogos szitkozódásait annyi megaláztatás miatt, színészkedésnek tartották: haragszik, mert fél. És önmaga mögött állott — önmaga, aki büszkén hirdette, hogy ő a pillanatelhatározások hőse s az a Petőfi, megfizeti az olyan adósságokat is, melyekről versekben adott kötelezvényt.

Júliának nem használt, de inkább ártott az anyaság: elviselhetetlen tempóban nőtt benne az a kitaposást érdemlő hisztéria, mely kiváltképpen gyilkos lehet olyan valakire, mint Petőfi. Jobb idegekkel is bele lehetett volna az összegabalyodott dol-

gokba bolondulni s nem csoda, hogy Petőfi megzavarodott. Annyi bizonyos, hogy mikor Petőfiék Erdély felé indultak, nem a halálba akartak menni, de Petőfi már a halált se bánta. Tisztán nem látott, de annyit okvetlenül, hogy nagyon megcsalta az élet s nagyon megcsalta ő is önmagát. És vitték öntudatlanul: a bajokkal teltség, az élettel túlságosan jóllakás, melyet ma krisztusi sorsnak keresztelnek el a farizeusok és tudatlanok, a vég felé. Mintha Krisztusnak egyéb öröme és kedve se lett volna, mint a meghalás, csak azért, mert végül meg kellett halnia.

Meg kellett halnia Petőfinek is, jó is volt, hogy meghalt, gondolt is reá, egy-két meghalást már magában cipelt, de dehogy is akart meghalni. Úgy ment a kétségbeesett bizonytalanságnak, mint maga az Isten is tenné, ha ember volna: hátha történik valami jó, mikor már rosszab úgy se jöhet.

Hideg rázta a saját bátorságától s a már biztosra vett nyaktöréstől Magyarországot, amikor Petőfije elindult életét elintézni. Mindenki magát féltette, a maga bőrét, a maga kis gyáva életét; mindenki a maga volt kurázsiját átkozta. Ki az ördögnek jutott itt akkor eszébe, hogy Petőfivel mi van és mi lesz s kinek volt itt akkor ideje és esze azon gondolkozni, mije volt e korszaknak Petőfi?

S a nagyszerű önáltatások gyönyörű, páréves ködéből egy véres színű, nagyobb ködbe vész el az ifjú Petőfi alakja. A nem alkuvóé, aki azért élt, haragott, hogy hamar végezzen el mindent s hogy ne legyen belőle megalkuvó. Úgy látták, hogy a vesztett csata után még inálva inalt magát menteni egy nagy kukoricásba. Nem hiszem, megállott biztosan a kukoricás előtt, mely jelképe a magyar életnek, a magyar rengetegnek. Nem, ide már nem volt semmi kedve újra bemenni, kétszer nem történik csoda, életnek itt az ő élete több volt a többinél. Megvárta, míg sárba tapossák megvadult szláv katonák, kikhez az ő vére hasonló volt s akik tudnak ölni, élni és meghalni nagyszerűen.

A magyar Pimodán

I.

Tas Péter vagyok, harminchét esztendő, meglehetősen fáradt ember, költő vagy mi az ördög, az engem ma már nem érdekel. Távol élek mindentől, mindenkitől, egy-két könyvet, egy-két hitet s a napi boromat és pálinkámat tűröm meg magam mellett. És vallomásokat akarok tenni minden kényszer nélkül, vallomásokat és meglátásokat küldök azoknak, akik az ilyesmit szeretik.

Tas vagyok, jó név s a familiám nagyon, túlságosan magyar familia s a Tasokat évszázadokon keresztül holtrészezen kellett kocsival hazahozni a

hegyi pincéből, ahova ebéd után áhítatosan kiballagtak. Van egy bátyám, komoly jó polgári ember, akinek a részegeskedése is kormányozható, familiájára veszettül büszke s ő azt állítja, hogy a mi legősebb ősünk a legendás Tas vezér. Viszont bizonyos, hogy a Dózsa-féle lázadás korában már olyan koldusok voltunk, mint ma, mi: Tasok. A vallomások, amiket itt meg akarok kezdeni, nagyon furcsák, nagyon szokatlanok s Magyarországon, ahol abból élünk, hogy hazudunk egymásnak, példátlanok is. Én a magyar Pimodánról akarok írni most, arról a kényszerről, mely a tatáros, turkos magyarokat, ha magyarok s egy kicsit zsenik, beleviszi az ivásba.

A francia Pimodán egy korszakban a kétségbeesett s magukat koruktól erőnek-erejével elválasztó íróknak és művészeknek felejtő helye volt. Egy hotel, melynek titkos helyiségében a szent Ópiumtól nyerték az enyhülést azok, akiket Párizs, a világ, az élet megcsömörlesztett s akik valamivel többnek hitték magukat, mint az akkor már alaposa. kikezdett keresztyén és másféle Isten. Vendégképpen, elég ideig s Gauthier sugalmazására idejárt Baudelaire is, sőt eljött kíváncsiságból az a nem kisebb nevű ember, aki ma: Balzac. Balzacnak szerencséje volt esze és bivalyereje s ő, aki egy diner-re fel tu-

dott hörpintgetni három üvegnyi médoc-ot, nem kért az ópiumból; nem kellett neki. Neki a bor se volt szükség és muszáj: ő, ha akarta, olyannak látta az életet, mint amilyen az élet nem tud vagy nem akar lenni, tehát szépnek és elbírhatónak, érdekesnek.

Ellenben már Tinódi előtt minden magyar valakinek egy kicsit részegesnek kellett lennie egészen mostanáig, amikor megérkeztünk a nálunk sokkal később, ügyesebb "sidókhöz", akik már, ha magyar írók és művészek, igaziak, régi és nemes faj lévén, rossz gyomrú fajta, okosabb és finomabb narkotikumokat tudnak kieszelni és használni, mint a szegény. Én, szegény Tas Péter, nem tehetek róla, hogy ameddig gyomorral bírom, az alkoholhoz menekülök ma is még, valahányszor a to be or not to benél kisebb vagy nagyobb, de mindig szörnyű kérdés kínoz, halálba akar vinni, holott a haláltól, mely közel kasszál hozzám, félek. Atyai ágon csupa egyszerű emberekre hivatkozhatom, holott kerültek ki a Tasokból és hamar lerongyoltakból valamikor homo regiussok is a maguk földjén s nagyon tetszik nekem egy tizenharmadik vagy tizennegyedik századbeli író, aki nagyszerepű ember volt, de csak így nevezte magát: Tas Barla diák. Azonban, hogy számárésszel

és mulatságos szükségből én éppen verseket írtam s olykor írok, úgy gondolom, hogy ezt nem az atyai leszármazódásomnak köszönhetem egészen, hiszen alapjában elég gyámoltalan emberek valának a Tasok. Úgy rabolhatták őket a harciasabb magyar dinasztia-népek, egyébként valószínűleg rokonfamiliák, ahogy csak akarták, rabolták is és egy erdélyi faluban, úgy hallom, egy félfalunyi Tas él. Bocskorosak, parasztok s mióta a filokszéra pusztít, pálinkát ivók, de akárhogy próbálták tagadni nadrágos és hétszilvafás göggel atyafiságukat előttem az atyám és a nagyatyám, biztos, hogy a rokonaim ők, ők az én rokonaim.

II.

Anyai ágon nagy sorig kálvinista pap és tanító az ősöm, le Gáboriánoknak hívják őket s ez gyanús: ezek nem ezeréves magyarok, ezeket nagyobb nyugtalanság hozta el erre, mint az ősmagyar lovasokat. Van is egy tradíció a különös, kenetes foglalkozásokat űző s éppen nem kenetes familiában, hogy mielőtt Kálvin hite eljött volna Magyarországra, a Gáboriánok örmények és pápisták voltak.

A Gáboriánok nyugtalan emberek voltak valamennyien, ami nem illik se paphoz, se iskolamesterhez, de ők erről nyilván nem tehettek. Gáborián Ádám, a nagyatyám, versfirkáló ember volt, mondják s ha versei nem lehettek felséges művek, halni szépen halt Gáborián Ádám: részegen és bánatosan nekiment a Szamocnak. Akkor már nem volt pap s bár a katedrán is okvetlenül hitetlen és hűtelen volt gondolatban néhányszor a Seregek Urához, élni még se tudott nélküle, szegény, bolondos ember volt. Egyáltalában a Gáboriánok lelkileg csak annyira bírták az egyensúlyt, mint anyagiakban a Tasok. E két nem egyforma baj ellen egyformán védekeztek: ittak, úgy látszik a Gáboriánok nem teljes magyar talentummal. Ez lesz a magyarázója, hogy egy-két alapos örült került ki Gáborián Ádámon kívül is az anyám familiájából, óh igen. Exaltált, bolond, valószínűleg nem magyar familia, mely azért vibrált, remegett, kínlódott annyit, hogy zsenit teremjen, ami — akármennyire önhitt vagyok is — nem jelenti azt, hogy énvelem biztosan célt ért.

Mindenesetre: én már nem érkeztem vígan, kevés bajjal és kevés terheltséggel az életre s ahhoz, amit hosszú húzódozás, titubálás után mégis csinálni kezdtem: az írósághoz. Legrokonabbnak az összes

volt és lehető magyar költők közül Csokonai Vitéz Mihályt érzem magamhoz, akibe szintén befolyt, ha igaz, egy kis szemita-féle vén. Örülten, más világ a világom, mint amit, ha esetleg akármilyen nációba születtek volna bele, eltitkolhatnék mások elől. Magyarországon, ahol a kivétel szinte olyan sűrű, mint az útalatos, durva, ázsiai köznapiság és útszélség, nagy, nagy csapás ez. Ázsiában az én fajtám második rendű fajta volt, amely nem juthatott el sem az ópiumhoz, se a komoly Nirvánához, miként nem jutott el Laocehoz, sem ahhoz a nagy kultúrához, melynek a krisztusi kultúra csak beteg árnyéka.

Mondom: Csokonai Vitéz Mihály unokájának érzem és tudom magam: veszettül európaiatlan magyarnak, aki kacagtató fanatizmus és komolysággal él-hal Európáért. Csokonaiban, Csokonai egy-egy versében, babonásan megérezem azokat a szavakat, amelyek csak dőzsölés után pattanhattak ki egy lázas és meggyötört idegrendszer pőrölymunkájából. Oh ez nagy és titkos tudományom nekem: szavakon, agyakon, szellemességeken, régi embereken és írássokon is megérezni és megismerni a hajdani, elillant italmámort. Embereket, írókat, magyarokat, nemrég meghaltakat s ma is élőket ismerek, akiket talár később, ha folytatom ez írást, meg is nevezek s akik

valamennyien érdekes, bús rokon-példák. A németek hirhedt alkoholisták s Hartlebennél különb Hartleben is ért már náluk hartlebeni sorsot, de a művész-temperamentumok alkoholizmusa nálunk a legkiabálóbb és legtipikusabb. A magyar fajtában öntudatlanul és rettenetesen él egy átok sejtése, azé a kielégülhetetlenségé, mely a féllekek átka. Féllelküek lehettünk mint szép és harcias barbárok is már s nem ok nélkül, sőt jogos keserőséggel döngettük a kultúrárs Bizánc kapuját s kellemetlenkedtünk a nyugati Európának. Mindaz, ami ezer éven át történt velünk s amit szeretnénk a sorsharag számlájára írni, amit szépítgetünk s mártír-aureolával ékesítünk, a mi tökéletlenségünk bűne, következménye egyszerűen.

A művész, aki egy kicsit zseni és magyar, természetesen ezer métermázsával súlyosabb teherként cipeli lelkén az átkot. S megint magyar oka van annak, hogy nem hasist eszik hozzá, ami magasabb, finomabb idegrendszerek mérge, de kényszerűen és stílusosan boros kupát fog vagy pálinkás butykost. Kíváncsiságból megkíséréltem egyszer, hogy van-e erőm nyolc-tíz hónapig egy csöpp alkohol nélkül élni. Volt: gyönyörűen bírtam, de szenzibilitásom, ami a legelőkelőbb művésztulajdonság s az új-

román fajták után, csak a szemita fajtákban s talán a japánban van meg nagyobb mértékben, az öröle-
tig kezdett fokozódni. A szürke, por-színű magyar
élet még szürkébbé és átkosabbá borult előttem s a
halál veszedelmesen nekem indult. Gyávább voltam
és még ma is jobban szeretem az életet egy-két ne-
gyedóráig valaminek látni, mintsem elengednem ma-
gam a mámor turista-kötele nélkül a meredélyen.

Egy-két hangot akartam csak most megütni ma-
gamban és azokban, akiknek lélekhúrjaiban az én
melódiáim alusznak. Talán kissé bizarr ez a bevezető
írás programmnak, de megsejteti, hogy mikről,
kikről és hogyan akarok szólni. Az alkohollal, érzé-
sekkel és versekkel élő ember a szeszélyes impul-
ziók szeszélyes, beteg akrobatája. Néha olyan fegy-
verszünetet tart a lelke, hogy a halál és temető va-
lósággal csataterek hozzá mérve. Máskor zúgva,
mindent eldöntve indul meg, mint valami kiszaba-
dult mese-folyam s il, enkor megszégyenül előtte
minden bivaly-idegrendszer é isteni egészség.
Mintha azonban azt máris meg tudtam volna mon-
dani, hogy micsoda a magyar Pimodán, az Alkohol-
hotel, amelynek a tetője kertté van alakítva, ahova
lift nélkül kerülünk fel s ahol felséges magyar lel-

kek virulnak, vagy hervadnak el, mielőtt az igaz virulásba belefoghatnának.

II'

Vitéz, Csokonai Vitéz Mihály, akit Kölcsey parasztosnak, Kazinczy valószínűleg nem többnek, mint érdekesen furcsának látott, szegény Vitéz, megjárta. Akkor ő előtte, még az édesapja vagy pláne nagyapja, magömlesztő álmaikban sem álmodhatták, hogy jó lesz sietni Mihálylyal. Jó lesz sietni, hogy ha megszületik, fejbe ne verjék a fiút belülről s hogy meg ne sántuljon, egy bottal, melynek bunkója később, sokkal később, Nietzsche leend. Ez a Mihály, ha tíz-húsz évvel gyorsabban születik — hamarabb — nagyon jóra való valaki lesz. Elkésett, elkésették, tehát nem lehetett belőle disznótörök, csupán disznótörök hivatott költője. Ő már Voltaire-t fordítja, a szegény, s mivel nem harcias lélek, csinál ő is egy minden-mindegy filozófiát. Ha felemelik az Olimpuszra, az is jó, ha beletaposák a sárba, az se rossz. Az ő harciassága voltaképpen nem is ő benne, Csokonaiban tombolt, de az akkori, azelőtti, jóval azelőtti s a mostani Magyaror-

szágban. Megfojtunk mindenkit, aki nem éli a mi életünket (nem jut eszembe hirtelenül, hogyan mondják ezt magyarosabban). Azon nem csodálkozom, hogy Csokonai megírta ódáját a csikóbőrös kulacshoz s hogy köpött a maga életidejének Magyarországra. De azon máig s utolsó óráig csodálkoztam és csodálkozom, hogy nem írta meg a legfájdalmasabb magyar blaszfémiát.

Én, Tas Péter, nem fullasztom magamat sem vallásba, sem filozófiába, sem italba addig, míg bosszút nem állok. Például: igen régi tervem az, ha a szívem hirtelenül meg nem öl, végrendeletet írok. Szűk, kevés szavú lesz a végrendelet: ha valamikor netalán országossá és elvitathatatlanná válnék a nevem, a Tas-név, a magyarság bérlői, akik nem-sokára nagyon meg fognak szorulni, ne próbáljanak engem argumentumnak előrántani. Én nem leszek enyhítő körülménye soha-soha annak a magyarságnak, amit ma ők készítenek. Ha nem szégyelném, azt mondanám, valami csodából megmaradtam az utolsó magyarnak. Én vagyok itt magyar, egyedül, én Tas Péter s akármilyen szép ez, még büszke se tudok lenni rá. Csokonai okvetlenül érezhetett hasonlót, de ő még nem merte s ha merte volna, nem tudta kimondani.

Baudelaire, akinek élete hidegebb és természetesen még elegánsabb a hírénel, a Démonról dalol okosat. Ez a Démon nincs is, mink magunk vagyunk, de mégis van s ez a Démon „képzelt okot ad, száz hazug mentséget s kaptja ajkunk gonosz italokra“. Csokonainak nem volt kiadója, de azért mondjuk, hogy — nem adott neki a kiadója két pengő forintot. Csizmája rossz volt, belement a hólé, az emberek pimaszok hozzá, ostobák, kívül-belül bűdösek, Debrecenben és mindenütt. A kulacs kotyog, kotyog, sőt dalol, de elromlik a gyomor, nem eszik az ember, könnyű prédája lesz a test, szív, tüdő, zúza, máj, vese, gerinc a leskelődő kóroknak. A verseinket nem olvassák, nem látják s ha látják, nem értik s ha megértik, jaj nekünk, mert ekkor nem értették meg még csak igazán. Hallunk gyönyörű helyeiről a világnak, enyhítőkről, kibékítőkről, hajók indulnak Kairó, India s Japán felé és mi a Péterfián vagy a Nagymester-utcán cammogunk kötésig a sárban. Amit valamikor őryöngve kívántunk, óh jaj, beteljesedik s ekkor vesszük észre, hogy vagy rosszat vagy nem eleget kívántunk. Lilla, mint mindig, szeleburdi, rossz, megúnható, kevés vagy elérhetetlen, hozzánk jön feleségül vagy máshoz megy. Oh édes

kínok, hasznos kínok, drága képzelt okok, hazug és isteni mentségek, ezek a legjobb borkorcsolyák, még a debreceni májashurkáknál is jobbak.

Két fajtájú mámorá van a bornak s ezt Csokonai is tudhatta, de csak nagyon finom idegszerkezetnek adatott meg e tapasztalat. Az első mámor olyan, mint akárkié, aki tud inni, kitüzesít bennünk minden öröm-hajlandóságot s nagyon hatalmasak vagyunk. Ezután jön az éjszakavégi, hajnali vagy nappali alvás, furcsa, sok ébredéssel. Fejünket feszítik, ha felkelünk, maga vagyunk a nyugtalan és megszemélyesült figyelés és figyelem, össze tudjuk kapcsolni a legantipódikusabb ideákat. S mikor alkonyul, egyszerre csak, akárhol járunk, nyugtalan s tovább is nyugtalannak maradó agyunkat, szívünket befogja a mindenség. Ez már egészen művész-érzés s ilyenkor szeretem csak Homéroszt s ilyenkor tudom úgy elképzelni Michel Angelót, ahogy illik. Hangsúlyozom: ez másnap este jön, ez a legnagyobb emberi érzésképesség, ez szinte a legnagyobb titkokat is kiadó, eláruló egy vagy két óra. Ehhez nincs közvetlen köze az alkoholmérgezésnek, a mámor-nak, ez az idegeknek perverz bűvész-mutatványa, amiből csak a kikiáltó harsány szava hiányzik: kö-

szönjük kedves gazdánk, hogy ilyen édes kínokat szereztél nekünk. Szent hitem az, hogy minőségileg a D'Annunció legáldottabb órái, sőt ez órák életfogyasztó erejükben is teljességgel hasonlatosak. De D'Annunciónak s nála különbeknek vagy hozzá hasonlóknak, árjáknak, hogy egy számár teóriára utalással értessem meg könnyebben magam, nem kellett azelőtti napon olyan drasztikus preparálás, mint nekünk. És ez a csoda éppen, ez az érdekes, ezért vallanivaló a Tas Péter vallomása, ezért tudom én, Tas Péter, úgy érezni Csokonait, mint egy elevent s ezért tanulságos ez a példátlan tanulmányellenes tanulmány. Ez órákban szoktam én érezni azt, hogy az élet nem rejtély, nem csoda, nem titok, gyermekesen egyszerű. Az élet néznivaló és éreznivaló, mindenben benne van a szépség és a béke s minden fölött vagyunk mi, akik ezt érezni tudjuk, képesek vagyunk. Ilyenkor teremő kedve van az embernek s Csokonainak, Balassa után az első magyar poétának s okvetlenül legelső modern magyar-nak és magyar intellektuálisnak, ilyenkor születettek azok a versei (hétszáz, nem is hét, szűk esztendőjében a magyar nyelvnek), melyeket az ember szeretne ma is ellopni.

IV.

Egy káprázatosan gazdag fejű, fiatal s máris diadalmas magyar író, barátom, egyszer, amikor még Budapesten éltem, a zseniről adott magyarázatot. Ma sem tudom, ötlet volt-e, blaszfémia, tragikus meggyőződés, hecc vagy micsoda? Azt bizonyítgatta, hogy a zseni, a génius, a kellő időben megérkezett — (óvatosan nevezem meg) vérbaj. Tehát valamelyik dédapánk szerencsétlensége nem skrofulaként üt ki rajtunk, hanem — zsenik leszünk. Minden kutatás szerint Dante korában nem ismerte Európa a szerelemnek e száz percenten felüli pótagóját. Amerikából hozták, indián ajándékképpen Olaszországba francia katonák, — mondja az egyik tudós. A másik Keletre mutat, bár nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy Keletnek, ahol mert nagyon romboló, tehát valószínűleg nagyon fiatal, mi adtuk ezt a betegséget, mi Európa. Így fizettük meg tudniillik a világgosságot, mely közmondás szerint Keletről jön, s melyet valóban így szokás megfizetni.

Ha ötlet is volt, engem foglalkoztatott a dolog s már akkor mondtam a barátomnak: és az alkohol? Azután tovább töprengtem s valami afélére lyukadtam ki: hogy valóban régi atavisztikus mérgek ered-

ménye lehet a zseni. A nyavalyák is úgy halnak meg, mint korszakok, állatfajok és világfelfogások, úgy is születnek. Ki tudja, az ősemler micsoda irtó-zatos nyavalyákat ismerhetett, cipelt a testében, de amelyek vissza tudnak ütni az utódokban millió évek múlva is. Hanem az alkohol okvetlenül éppen olyan végzetes bűne volt az embernek, ez bizonyos, mint a csók, melyet mégse úgy eszközölnek a gerlék, mint mi. Ahogy nőtt majom vagy micsoda őseinknek szellemi befogadó talentuma, úgy nőtt a félelmük a betegségektől, haláltól, kétség-től és bánattól. Ez vitte az embert a szerelmi raffinement-ok s mesterséges mámorok kigondolására. Ezekből lettek az idegbajok és idegpotenciák, sőt ezekből lesz lassan-lassan a művészet. Ha nem félnék, hogy Rousseauban botlom akaratlanul, azt mondanám, hogy civilizáció az ember-egyedek betegségeinek virulens összetétele, egy Halál-fa, amely virágzik. Mákból, nadragulyából, nem tudom én miből csinálta az öntudata miatt szenvedő ember az első varázsszert. Bizonyos, hogy a bor későbbben jött s ez mintha a szumir-elmélet mellett bizonyítana: akár-milyen habarékfajta s félfajta volnánk mi magyarok, régi fajták életei lappanganak bennünk. Mert az erjedt kancatej meséjében nem hiszek s nem hi-

szem el, hogy görögéknél vagy bolgáréknál rúgtak be először bortól a magyarok. Ámbár egy kutya: a szeszes mámort ismerték, szerették, vadították, hatalmasították magukat vele jobban, mint mások. Természetesen, hogy a zseni, aki az emberi civilizáció legbolondabb és legszebb virága, attól köldül, aminek létét köszönheti. Máshol más, talán kikutathatatlan, régi mérgek is dolgozhatnak a zseniben s nálunk is talán, ahol a fajok nagyon összezagyválódtak. De az alkoholnak elsőbbségi jogának kell lennie nálunk, csatázók voltunk, csatázó fajta s bizony alkohol nélkül nem lehattunk volna, néha-néha, Nubia párducai. Valahány felemelő eseménye van szép, hivatalos, magyar históriáinknak, egy filozófiai képezett borszakértőt szeretnék kihallgatni róluk, felőlük.

Csokonai első magyarunk volt, aki az egyén isteni felsőbbtségét magyarul érezte s a többit elvégezte az az öröklés, amely fiatalon hajtotta őt fel a Halál elé. Vannak bizonyosságok, amelyek kívülről-belülről állandóan verik az ember mellét. Például, ha azt érzi, sőt tudja az ember, hogy a saját létezése vagy humbug, vagy beteg cáfolata minden fejlődéstörvénynek. Ha Heine kurd vagy albán zsidónak

születik, ezen ő okvetlenül segített volna. De képzeljük el, hogy Montaigne a maga idejében magyar-nak születik. Képzeljük el, hogy Csokonai Vitéz Mihály az akkori Moldovában, oláhnak s belsőleg olyanként terem meg, amilyen volt. Ezek gyakoriságok s mégis problémák, napihírek és mégis titkok és ideje volna már, hogy Lombrosonál és sokféle epigónjainál valaki alaposabban bánjon el a zsenivel s az úgynevezett egyéniséggel. Az, amit Madách korszellemnek nevez, úgyis fel van készülve erre a nagy és talán szükséges leszámolásra. El kell következnie annak a boldog kornak, amikor konszolidált, okos társadalomban egyéniségnek, zseninek nem szabad születnie. Ez is Nyugaton fog megtörténni — előbb s mi még sokáig fogunk vendégeket szállítani — nem mondom, hogy okvetlenül csak az Alkoholhotelnek, de — a Szerencsétlenségnek. Ehhez különösen megvan nekünk minden tehetségünk, rendeltetésünk, átkunk és mindenünk. Franciaországban már talán csak az auvergne-i zsákhordók viaszszalódnak borral, amikor még nálunk kénytelenek lesznek alkoholt szedni magukba azok is, akik mint kötelességtudó Atlaszok, emelik vállukon az eget, s az Univerzumot.

Tasfalván, ahol hírmondó sincs a Tas-familiából, hacsak a hajdani Tas-jobbágyok vérében nincs Tas-vér, láttam régen, valamikor, egy követválasztást. Leitta magát az egész nyomorult falu s én, mint vakációs diák-vendég, a nótárius rokona, bámultam a Tasok ősi fészkére. Butácska fejemben, mely, hajh, okos, szép, kis magyar fej volt, furcsákat és boldogokat eszeltem én ki akkor. Láttam ölelkezni a pópista papot a kálvinista pappal, a kántort a Mózsi sakterrel, urat a paraszttal, minden magyarokat egymással. Volt három-négy földesúr-féle a faluban, egy-két királyi gőgű, gazdagodó paraszt, a pénzes árendás, a Mózsi, még két zsidó, két pap, a jegyző, két kántortanító. Magyar falu volt s a többi népesség: züllött, romló, kétségbeesett, haszontalan, fajtalan, beteg, éhes magyar paraszt. Ha valamelyikben olykor egy pirinyó magyaros büszkeség ébredt fel akaratlanul vagy váratlanul, belerúgott már az árendás is, az urak és papok példájára. De akkor, a követválasztás előtt, ugyanazon borból ivott az egész falu s én édes ámulással láttam, hogy ezek egyformák. Most is hallom az összeölelkezett részek hangos gügyögését: „testvérek és magyarok va-

gyunk“, „a magyar embert jókedvében teremtetten az isten“. Az árendás is azt mondta, Mócsi is azt mondta (szabad volt nekik ez alkalommal) s a földesúr-félék csókolták a háztelkes, szavazó magyart. Ekkor így szólottam magamban: bort kellene inniok mindig, egyféle bort s mindig követválasztásra készülniök. Ha valaki látott boros magyar tömeget, úrral tarkázott parasztot, a legvegyesebbet, látta akkor a földkerekség legösszegyülemlettebb érzetét. Napoleon idejében ötven beborozott magyar inzurgens azt hitte, hogy két hét alatt rendet tud csinálni ebben a kis rongyos Európában. Csak hetykén s táncolva sírni, megrémülni önnönbátorságától avagy teljesen leszerelni tud jobban a kijózanodott magyar, mint hinni és akarni a mámoros.

Katona Józsefet gyakran elképzelem, látom, amikor utolsó éveiben mámorát olykor kialudva, fájs fejjel, csömörrel ébredt. Milyen senkinek érezhette magát, lumpnak, rongynak, utolsóinak, magabizondítónak és Bánk-bán-t semminek. De máskor, amikor feledni akart (s bizony neki volt feledni-valója), milyen rosszul járt volna Shakespeare, ha feltámad s bekukkant Kecskemétre. Majd megmondta volna akkor neki Katona József, hogy kicsoda az igazi Shakespeare s mit tud, ha éppen

kedve van hozzá, a magyar. Én is ismertem valakit — isten nyugasztalja, mert szép fejű magyar volt, keveset élt és sokat szenvedett —, aki Ibsenre haragudott, ha ivott. Ital nélkül, gunnyadt elmével a magyar átkot emlegette, siratta, de ha ivott, csak azt érezte, hogy különb, mint Ibsen. Meglopottnak, megraboltnak érezte magát, ha az északi, az új Shakespeare mert valamit írni. És én nem tudom, mert olyan sűrű fátylas, huncut, ördögös az élet a maga millió-egy rébuszával, nem volt-e vajjon igaza. Néha a bizonyosnál jobban érzem, hogy Shakespeare ellopta egy nyomorult ír csavargó ideáit. Heine, az igazi, ki se került a ghetből s Ibsenautenthikosz mint gyógyszerári laboráns halt meg. Talán a magyar mámornak igaza van, talán a magyar mámornak van igaza: mi istenek vagyunk, de meztelen koldusoknak muszáj látszanunk.

Nietzsche¹ éről azt sütötte ki egy francia orvos, hogy memóriája fogytán, paralizise nőttén lett egyre szédítő mélységek fölött járóbb és újszerűbb a nyelve. Ugyanez az orvos sok elődjével és sok epigónjával egyetemben minden új elmeprodukciót illetén módon bírált. Eszerint Flaubert, mikor emlékezni se tudott s nem merte magát ellenőriztetni korok és történelmek ismerőivel, megírta a Bovaryt.

Nietzsche sok mindent a maga kamerárius nevén nevezett volna meg, de nem jutott eszébe a szükséges köznapi szó. A poétában se képesség a nagy távolhelyek játszi áthidalása, az új ige, a bátor szökellés, az ismeretlen ihletek átkölcsönzése, hanem muszáj koldusság. Nemcsak az alkohol fogyaszt-hat minden dejeunernél vagy dinernél memóriát, de az alkohol is nagy étvággyal ezt cselekszi. S az alkoholos zseni vagy zseni-féle — e teória értelmében — kénytelen újat mondani akkor is, amikor talán nem akar. Elvész hatalma a szótár-szavak fölött, pathologikus kényszer, parancs olyan logikai bukfercekre bírják, hogy önmaga elszédül, ha leírta, ha olvasta, hogy milyen újat és igazat írt le. Nem állítom most se s nem ezt a fenti bölcseskedést akarom tódítani, hogy Pythagorász is alkoholista volt s utána mindenki, aki meglepőt mondott. Már magyarázni próbáltam, hogy az alkohol sokszor és sokaknál nem alkohol, sőt nem is direkt, az egyént inficiáló mérég. De magyarul ez mégis csak leginkább alkohol s egy tipikus, harcias magyar agyvelő halála előtt valamivel bevallotta: mikor írni akar, nem tudja még, hogy miről fog írni s kiűritett konyakos poharakon keresztül tud csak önmagába nézni. Ma is bámulok egy teljességgel ple-

bejus idegrendszer, egy néhai magyar költőt, híres ex újságíró s nagy alkoholistát, aki olcsó hazafias-ságu, nyilván muszájból írott verseibe olyan szavakat ékelt, amelyek feltérnének a Fauszt harmadik részébe is, ha Goethe véletlenül megírja.

S azok, akikkel élek, jobban mondva, akiknek az élete elől ki nem térhetek s akiket szinte annyira magyaroknak tartok, mint magamat, megint engem igazolnak. Az, aki Szegeden, sőt Szögedében, ugyanazt csinálja a tanya-nyelvvel s tanya-gondolattal, mint a városival és raffinálttal a legvárosibb, legraffináltabb és legbetegabb író-zseni, ő is az én emberem és tanúm. Az én emberem és tanúm az a Budapesten élő és író, rokkant, de a trombitára mindig felhorkanó paripára emlékeztető valaki, aki nekem, neked, neki s mindenkinek beleharsogja a fülébe, ha már nagyon-nagyon részeg: én vagyok a legnagyobb magyar író. S egy Jókai tudna örülni talán legjobban annak, hogy van egy gyanús fajtából sarjadt barátom is, aki magyaros, lázas, színes, jelzős elbámulásait alighanem a felhajtott boros pohár fenekének szivárványozásából czeni el. Szeretném neveiken nevezni őket, de mikor olyan gyáva vagyok, hogy Jókait is csak így merem aposztrofálni. Holott láttam, együtt ebédeltünk egyszer,

pezsgős ebédén, igaz, hogy már Grósz Bella idejében, amikor a mi fejedelmünk sűrűn csókolta meg pezsgő közben is a belső zsebből ki-kirántott konyakos üveget. Szeretnék aggodalom nélkül idézni egy új magyar poétából is, akiben az én igazságom hevesebben és bátrabban dolgozott. Ezt talán meg is teszem: „kik rátermettek messiási sorsra, belefúltak mámorba, alkoholba“, — ami legalább is jellemző. Mert magyar poéta mondta s úgy mondta, hogy elég sokan az emlékező tehetségükbe vájták és vésték. Valószínű igazság: egy össze-vissza, de egységes átkú fajta-keverék, mely egyénenként és tömegben is csak csinált mámorral éri vagy véli elérhetni önmagát. Vagy legyünk hízalgöbök magunkhoz: egy génius, mely csak akkor ismer magára, ha részeg s mely megjárja, mert körülülük olyan fajták, melyeknél a részegség könnyen és ital nélkül jön.

VI.

Persze nem mindenki iszik, ismerek a falumban bornemissza parasztot, azután meg Rákosi Jenő sem iszik, Bródy Sándor sem iszik, Lánczy Leó sem, Werle Sándor sem. De sem a típus, sem a jellemzően

kivételes nem ő bennük és általuk hordozódik. Különösen összezagyvált társadalom vagyunk, egy társadalom, mely nem is társadalom, de magyar volna, ha volna. Mennyire lehetetlen, botor és lelketlen azonban ez a kitalálás, magammal bizonyítom. Vajmi sokszor én, Tas Péter, az ő egyetlen magyarságára hiú és büszke, kételkedem; talán én nem vagyok magyar. Talán elaludtak a szüleim s én is aludtam, holott aludni már veronállal se tudok. Talán az ifjú, pesti újságírók a magyarok, ezek a szerencsés kópék, akiket sohase úz, kínoz látás és gondolkozás. Ezek a derék, irigylendő fiúk, akik olvasnak Erzsébetvárosról s mivel ők csak Erzsébetfalvát ismerik, tréfás dalban megírják az újságjukban: „Erzsébetváros itt vagyon Budapest közelében“. A rím reá „éppen“, „égen“, „egészen“, „légyen“, „régen“, „lében“, nagyon sok a rím, óh nagyon sok. S akik mindenre tudnak rímet, azok már boldog emberek és magyarok s azoknak nem fáj a magyar Pimodán. Tudja isten s a józanabb eszem, nekem se fáj ez, ha bármennyire illetett és érdekelt is vagyok. Ugy kell annak, aki rosszul és rosszra született s aki ideálrontónak is különb ideá' építő a hivatásosaknál. Szabó Miska jut az eszembe, aki aféle gazda volt az apámnál, jó ember volt, de szerette az italt. Egy

özvegyasszonnyal váltott jegyet s a nagy alkalomra elmentünk mi is. Az apám, az anyám és én, a nyolcéves fiú, nyavalyás már akkor is. Szabó Miska az úrfi, becses magamat, bevitt a kisebbik szobába s itatott. Apám, anyám csak akkor kaptak észhez, amikor az én kis nyolcéves gyermekfizikumom tiltakozni kezdett. Szerencsére, az engem berúgató Szabó Miska, a vőlegény is, tökrészeg volt s így igazat is mondhatott: „Ne tessék én reám haragudni, se a Péter úrfira, jaj annak a magyar embernek, aki nem tud inni, meg kell ezt tanulni“.

Oh, a Szabó Miska igazsága, milyen igazság ez, mennyire látom naponként és estenként. Mellettem ült sokáig egy ember, aki maga az Ártás és Téboly volt. S ez az ember terhelten, titkos mérgektől mérgezetten csak éppen az alkoholhoz nem mert nyúlni. Ártás és Téboly volt ő, de belsőleg magyar s negyvenéves korában inni kezdett. Lehet, hogy azóta el is pusztult, mivel elpusztul mindenki, aki utamba akad. Úgy jöttem az én utamon, hogy minden cimboráim kidőltek mellőlem, fegyházba, tébolyházba, sírba. Ő is, a negyvenéves, a bolond és zseniális végül az én poharam szomszédjáért nyúlt. Szabó Miskának akart igazat adni tudta nélkül, Szabó Miskának akart igazat adni, akinek úgyis igaza van.

VII.

Asszony-lélek vagyok, âme feminine, ma is, amikor nem futkosok többé hisztériás sírással Budapest, Párizs és Róma háromszögében. Már sok mindennel tisztában vagyok, sok minden nem kell, ami valamikor borzasztóan kellett s ezer oktan rohamom van ma is még naponként. Elkezd fájni egy régi, hiú fájdalom s úgy fáj, hogy majd megbolondulok, rágondolok egy régi gondolatra s szeretnék karddal összeaprítani néhány embert. A Tasok vitélő vére ez, huncutul effeminálódva, falusi vér és lélek, de női lélek, úri lélek, gyáva lélek, barbár lélek. A többi csak cafrang rajtam, a többi: a civilizáció, a nehezemre eső férfiaszkodás, a Nietzsche koncepciójára rálicitáló én-kultusz. Ez mind: úri és barbár, ami együtt női és természetesen negációja a mai kultúrának, mely férfias, sőt nő-férfiasító, demokrata és szociális, mindenek fölött pedig mester-séges.

Amikor író, vagy mi az ördög lett belőlem, találkoznom és barátkoznom kellett volna egy valahonnan, goromba Sainte-Beuvevel. Ez nyilván észrevette volna (honny soít, qui Wildera gondol), hogy alapjában, belül, igazán, én asszony vagyok. S így

szólott volna hozzám: Madame, így nem lehet íról pályára lépni, tessék előbb eldobni a fiatalságát s asszonyos hiúságát. Mert ott kezdődött az én tragédiám, hogy fiatal és asszonyosan hiú vagyok, amióta eszmélek. Hiába koptam, kopaszodtam, podagrásodtam s leptek el a nyavalyák, mindig Chaulnes hercegnőként éreztem: egy hercegnő, egy Tas Péter, a plebs számára sohse lehet idősebb harminc esztendősnél. S így gyűlöltettem meg magamat az emberekkel, akik fontos személyek, de akiket én sohse tartottam elég embereknek, holott ha megkoszorúztak, jólesett. Így voltam kénytelen, mikor már a sírögörcsök közélről fenyegettek, hogy férfiasságom látszatát megőrizzem, alkoholba menekülni, honnan, amíg fiatalsággal bírtam, mindig mint részeg győző kerültem ki.

Stuart Máriának, vagy Stuart Máriának is, volt végzetes afférja amiatt, hogy elsőnek akart belépni a templomba sok asszony közül? Nekem ezzel az elsőséggel volt valamikor nagyon sok asszonyos bajom: templomba, iskolába, hírnévbe, női szüzességbe elsőnek akartam bejutni. Az erynnisek úgy büntettek ezért, hogy ott se lehettem első, ahol rajtam kí-

vül még keresni való, sőt áhítani való joga sem volt másnak. Diákkoromban meg akartam verni a tornatanáromat, mert hármast, elégségest rondított bele a mindenből jeles bizonyítványomba. Attól kellett félnem, hogy ez engem második helyre juttat, valaki mögé, aki a tornából is jeles klasszifikációt kapott. Ezúttal s talán ezúttal először utoljára nem vitatták el tőlem asszonylelkem örök, beteg, vágyvágyott örömét, az elsőséget. Azóta mintha minden összebeszélt volna ellenem, hogy megkóstoltassa az utolsónál utolsóbb sorsot: a második vagy harmadik hely sorsát. Ördög és pokol, de főképpen kedves kortársaim összefogtak fiatalságom és a hiúságom ellen. Hiszen jól dolgoztak: távoztam minden helyről, elsőről, másodikról és harmadikról, messze élek, nem is élek. De ama halottak közül való halott vagyok, akivel számolniok kellett az élőknek, mert nem a kenyerüket veszem el. A nyugalmaikat veszélyeztetem, a hitüket s ezenfelül a cinizmusukat és amikor az ő fajtájukból való újak és éhesek jönnek, ez ifjú Sámsonok kezében én leszek a számár-állkapocs.

VIII.

A Művészetről egykoron bizony nekem is megvolt a magam biztos, közönséges, jól belovagolt vesszőparipája Számot vetettem szépen, hogy ki vagyok, honnan jövök, mennyi az erőm, mik izgatnak legjobban, meddig mehetek és merre van tőlem a Művészet. Az én race-om a kirgiz szomszédságból nem igen hozhatott magával előtte járó lángoszlopokat, lelkébe ivódott szomjúságokat avagy igézeteket. Egyéni balsors, kissé a legendának is apokrif Hunor és Magor-legendája emlékeztető, hogy nekivágtam az ingoványnak a daloló és táncoló szüzekért. Mégis azt hittem, sokáig, hogy a Művészet Athénhoz egészen közel van, de Spártától éppen olyan messze, mint Rómától, Karthagótól vagy Jeruzsálemtől. Csalódtam: Athén és a Művészet Spártától vannak legtávolabb s Cincinnatustól Ovidiusig egy lépés az út. S az új, gazdasági, modern életben még közelebb van Athénhez egy jószelű, örmény vitorlás s hasonlóképpen közel vannak a jeruzsálemi pénzváltók is. Öszvérekkel járnak a kalmárok, lelkileg még ma is s öszvérekkel könnyebb az Olimpuszra felkapaszkodni, mint erdélyi, köpcös, mokány lovakkal. Ezek olcsó panaszoknak látszanak, néhai

Tolnay Lajoshoz se illett karakánságoknak, de az őszinteség nem tehet arról, hogy ő útszéli. És sok szabad annak, aki megjárta az ő hitével, aki félreállt a törekvők útjából s akinek bár még el se érte negyvenedik életévét, már memoárokat kell írnia.

Kutatok fájdalmaim fekete ládájában, mi is volt a legfájóbb az én fájdalmaim között, melyek bőven voltak és sohse voltak írófájdalmak, de amolyan igaziak? Az Asszony nagyon kellett, mindig kellett, meghalni könnyebben és hamarabb tudtam volna az Asszonyért, mint a Művészetért. De az Asszony aránylag, így-úgy, valahogyan mindig kegyesebb volt hozzám a Másiknál s az ember-bozótoknál, melyeket át kellett volna gázolnom, hogy a Másikhoz jussak, a Művészethez. Az Asszony gonoszságáért egyenesen és csak a halált állapítottam meg mindig, mint medikamentumot. A Másik sohse volt olyan nagylelkű, hogy a halálra mutatott volna: életet és dacot parancsolt, ezekhez pedig mámor, alkohol kellett. Csak ne került volna napi parancsnak közénk, közém és a Művészet közé, a Pénz. Amivel jöttem, azt megcsináltam volna, akinek nem tetszettem, leköttem volna s ma nem volnék önvádaskodó, síró és nyugtalan halott. De szörnyűségesen érzem a különbséget, hogy itálpéldával éljek, a Goulet, Moet

és Chandonne és a magyar pezsgők között. Szeretek sok fehérműt fogyasztani, a bőrömet finomítani, szeretem a jó szappant s a jóféle illatszereket. Szeretek olyan Krózus lenni, mint Morgan, a puha, keleti finom, szememmel játszó, sokszínű, süppedő és originális szőnyeg is nagy gyengém. A yachtról, mely enyém s nem lesz az enyém soha s nem ócska vitorlás, mint a Herczeg Ferencé, már verseket írtam. Ördögbe is, ne nézzen engem senki bambának, tudtam én azt, hogy ezt a sok vágyat, akaratot nem fogom teljesíthetni magyar versekből, sőt semilyen versekből se. De vigasztalásul, narkózisul, csak éppen annyit akartam és akarhattam, hogy legyek az, ami lehetek. Ne átaljon például engem tudomásul venni Herodes Magyarországon, mint ahogy Judeában élt őse is észrevette a kisdedet, aki bajt hozott. No, ezt el is értem. Herodes, az új Herodes, nem öletett le sok száz kisdedet: egyenesen reámbírozott. Én vártam, hogy valaki segítségemre fog sietni, végre sem maga az ügy, sem a halál nem egy emberé, de hiába vártam, úgy buktam el, hogy egyikét passzív szamaritánuson kívül még észre se vette senki. Ellenben arról gerezdesen rakottan szólt a beszéd, hogy Tas Péter korcsmázik, Tas Péter hisztériás, ami igaz. Hogy Tas Péter gonosz, harapó, szá-

jára veszi az ő társait s rosszat mond mindenkikről. Honnan jusson eszébe Budapesten valakinek, hogy vannak nemes, érzéseikben tulontúl becsületes emberek is, szokatlanok Budapesten? Nem a heraldika által nemesek, de ezer hibájuk, fájdalmuk, pompájuk és emberségük által.

IX.

Bezzeg faltörő kosnak akkoriban, elején az én történetemnek, jó voltam, sőt nagyon jó voltam. E csak kultúrátlanságában egységes, magyarul betyár, zsidóul frech, még nemes felbuzdulásaiban is hazug Budapesten. Vadbús, egyelőre ártalmatlan, a magyarság és a jó véletlenségű vallás passe par tout-jával felszerelt, kemény fej. Neki is mentem minden falnak, a szittyának és betünélkülinek elsősorban, mert ehhez első jussom volt, de a héber betűsnek is, ha muszáj volt. Egy-két rést törtem, úgy emlékszem, egy-két babonát szétrúgtam, egy-két embert meghódítottam, talán. A csoda csak két napig csoda, az emberek felocsúdtak s a halottakat eltakarították velem együtt. Az én fejem kissé összetört, de a szemem épp maradt s láttam, mint ugrál-

nak be a réseken azok, akik engem a legharagosabban ugrattak. Ez is fátum: olyan emberről születni aki másoknak egyengeti az útját harminc éven belül és mindenütt, a leendőeknek is. De ennél a fátumnál jobban fáj, hogy véres fejemet és szívemet senki se látja, most se látja. Amikor, abban az időben, melyben ezek történtek, egy kis enyhülést s barátokat akartam az alkoholon kívül, bolondokat vagy igazán fantasztákat kellett társaimul kikeresnem. Akiknek a dolgok külső rendje szerint testvérekként kellett volna állniok mellettem, elmentek a vásárra, már előre örültek a bekövetkezendőeknek, amikor nem szükséges az én személyemmel, mint aktuálissal foglalkozniok. Valószínű, hogy asszony-lelkem beleránt, kényszerít sok igazságtalanságba is, de a haragom igazságos. S nevetek előre azon az engem vigasztalni akaró bölcsen, aki kül- és belföldi példákkal akar meggyőzni arról, hogy ez mindig így volt. Nekem sem Akiba, se más, hitelesebb bölcs, nem imponál: a hivatásos bölcs tanároknak dolgozik, az egyéniség viszont a saját maga filozófusa. Joga van mindenkinek, akinek képessége van hozzá, saját hibáit megbocsátani s reklamálni az emberektől azt, ami hite szerint reklamálandó.

X.

Az Este bemázolta már lelkemet a búcsúzó novemberi Nap leírhatatlan, gyászos, szép színeivel: meghalok vagy legalább is szeretnék meghalni. Nem úgy, hogy jöjjön a halál akkor, amikor én tudom, ehhez kissé rosszak az idegeim. De lepjen meg bármikor s két nap múlva egy falusi temetőben olvashassa bárki akár helyesírási hibákkal a fekete fején: „It nyukszik Tas Péter“. Egy piros kancsó áll előttem: már csak a fenekén ül két-három kis pohárnyi bor. Ez a kancsó nem is ígért többet vagy mást: bort ígért addig, míg a fenekét érem. De az étellel, az istenét neki, kissé másképpen szerződünk, akkor, amikor ifjú könnyelműséggel kötöttem az alkukat s adtam a foglalókat. Jó, én, ha időm, erőm és szeszélyem van rá, megkeresem a magyar törvényszerűséget magamnak s megépítem a magyar Pimodánt. De én utánam jöhetnek még jobbhiszemű, még ártatlanabb s magukon segíteni sehogy se tudó legények. Itt, e földön, hol élünk s halnunk kell, minden csak rosszabbul lesz, mint ma van. Szóval még csak ezután lesz igazán jó dolguk azoknak, akik másolatoknak születnek, de olyan

éhes másolatoknak, akik meg tudnak enni, ha éhesek, tíz eredetit.

Athé, vagy hogy is nevezi Julius Caesarban a romlás istennőjét Shakespeare, nekünk engedte sergét. A feltorlódott, ókori, tatár vadság s a huszadik század stílustalan, szmokingos szalon-zsíványsága készülnek alaposan megölni azt, ami szép magyarság és intellektualitás óhajtana lenni. Jó is volt ez elől félrehúzódni s nagy — hogy így mondjam — típus-fájdalmak helyett csak önnönmagamért fájni és szenvedni. Milyen szent és nagy dolog a fájdalom, szegélyezve régi haragok és dühök lilaszínű-barna, terhes glóriájával. Megint csak Baudelaire tanácsa kell a boros kancsó mellé: ok és mentség a sírásra és elpusztulásra.

Elég öreg és elég antipoéta, sőt moralista vagyok ma már ahhoz, hogy megkönnyítsen engem a másokért sírt sírás. Siratom magamat természetesen mindenek előtt, mert farizeus az, aki a magánál mást különbnek, becsesebbnek és szánnivalóbbnak tart. De siratok azután mindenkit, akinek érzései parancsolók, abszolútak, hatalmasabbak az embernél, nem kanalizálhatók irodalmi vagy művészi működésbe s nem könnyülnek könnyel vagy káromkodással. Siratom azokat, akik nem születtek a maguk hazájá-

ban, nagyon messziről jöttek s ha oda akarnának jutni, ahova stafétáknak küldték valahonnan őket, éppen tíz életet kellene élniök. Siratom a magam s kevés testvéreim magyarságát, mely különösen átok Amerika felfedeztetése óta, honnan az újkor is számíttatik. Siratom őket, testvéreimet, kik voltak, élnek s eljövendők s kik a Pimodán-hotelbe jutnak. Még több sírással siratom azokat, akiknek még ez sem fog megmaradni s meghalnak vagy megbolondulnak szárazon.

A hit valami olyan portéka, mely minden korszak emberei számára akképpen jut, adódik, mint a kenyér. Volt eset rá, hogy Párizsban is külön számították fel az étkezésnél a kenyeret s Budapesten két krajcárért kétszer annyit adtak, mint ma. Az okos közgazdászok megmondják a kíváncsinak, hogy mi csoda konstellációk az okai ennek. De a hit talán gazdaságilag megmagyarázhatatlanabb a gabonánál és kenyérnél. Nem igaz az, hogy olykor-olykor valahonnan a déli vagy északi sarkról egy-egy peszsimista áramlat indul útnak az emberek lelkeire. De az igaz, hogy hit ma még a proletár, az új szívek birodalmában is talmi. Nincs hit és teljességgel nincs hit a Duna-Tisza táján, ahol általában mindig kevés volt. A delejtűemberekről beszélek, ami nyíl-

vánvaló, az érzékenyekről s az értelmes szomorúakról.

Úgy látom, hogy semmit se mondtam el abból, amit akartam s két napig tolulna a ceruzám alá az írnivaló. De ha most még tovább írnék, halálban is kegyetlen volnék s a síromból is kikaparnának. Jobb egyelőre magamnak sírni, elbújva, hangtalanul és írástalanul. Befejezem a magyar Pimodánról kelt furcsa írásomat. Dokumentumnak így is dokumentum és én dokumentumot akartam adni. Hiányosnak akkor is hiányos volna, ha mindent megírnék, ami az én tragédiám mögött rajzik s amit meg tudnék írni. Egyszer, talán, ha a halál igazán és alaposan nem végez velem, taláhol folytatom. De ha nem én írom meg a folytatást, óh, a szerencsétlen, meg fog születni vagy talán már ír és harcol is, aki tovább írja a magyar Pimodánt.

Ismeretlen Korvin-kódex margójára

(SIRAS ÉS PANASZKODÁS)

Hozzád száll a mi nagy panaszunk, néhai való királyunk, Korvin, most, amikor a magyar fórumon, Pusztaszeren, új nagy kötést csinálnak a magyarok. Hajh, vajjon újat-e? Serlegetekbe még nem ömlött felvágott ereitek nedve, még nem kész a lakoma. Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?

A mi mondani valónk nem sok: értjük a magyar Athén fórumát, halljuk a szittyá paripák prüszkölését. Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok? Az Időre röhögtök, miért legven másként,

mint Szvaťopluk után: szent Ázsia nevében törtetni fogtok előre.

Mi, fanyar igricek, azonban kiáltunk még egyet hozzátok. Omlásra készülő vérünket az egekig kiáltatjuk föl: mit tettetek velünk? Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is. Meghurcolt benneteket ezer esztendő, át és átítatta véretek kún vérrel, tatár vérrel, szláv vérrel, örmény vérrel, görög vérrel, germán vérrel, oláh vérrel. Ti már nem lehettek Koppányok s Gyulák s ti Koppányok s Gyulák vagytok mégis.

Vívjátok a dühös szerelmi harcot Aron nyughatatlan népével: ebben a gyilkos ölekezésben bízunk eddig, a semita élesztőben, a zsidó segítségben. Elmúlt ez is, ez a bizalmunk: erős vagy te, Pusztaszer, erősebb vagy Jeruzsálemnél, erősebb vagy Babilonnál, erősebb vagy Rómánál, erősebb vagy Párizsnál. Légy hivalkodó: erősebb leszel Bécsnél is.

Néha úgy képzeljük, ebben van a ti életetek, véreink, magyarok. Hogy megálltok s kemény koponyáitokat előre szegzitek, nem csalóka, tarka ideálok befogadására, de — döfésre.

Hiszen álljatok meg, maradjatok meg, tartsátok meg koponyáitok kerektségét és keménységét, élje-

tek a magyar glóbus nagyszerűen ostoba hitében. De mit csináltak velünk, mi is magyarok vagyunk és minket elbolondítottatok.

Meséljük el: Európa ámulására ezelőtt valami negyven és pár évvel újra felbukkantak én véreim. Nem akartátok, hogy Európa állattenyésztő legyen miattatok: mert teste közepében benneteket tenyészt. Már akkor Petőfitek is volt, valami csodálatos kultúrcsiklandozás borzongató kéjére emlékeztetek.

Komp-ország, Komp-ország, Komp-ország: legképessegebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben vissza.

Miért hazudták, hogy a komp — híd, — oh Potemkin, te kenetes kezű, szer.t ember, te csak Katalin cárnőt csaltad meg.

Idealisták és gonosztevők összeálltak, álság levegő-köveiből várakat csináltak, teleujjongták a világot, hogy a Kárpátok alatt kiépült Európa.

A Nyugattal szórványosan már régen elmátkáztak itt lelkek, Magyarország durva embermatériájából már kicsillant egy sereg differenciálódásra érett és alkalmas molekula. A nagy Humbug nem Európának ártott meg, a hazugságot itthon hitték el. Miért hazudtak már az apáinknak és miért adták a

hazugságot tovább? Mi nekünk váltig azt mondták, hogy itt Európa van, kultúréletre készültünk s megfeszített idegekkel rángattuk magunkat egyre előbbre.

Közben zuhanások történtek, a Grünwald Bélák és a Péterfy Jenők menekültek, mihelyst tisztán láttak. Ki tudja, hányan és kik voltak ők, ki tudja, hányan jártak még rosszabbul, a többsége a szerencsétlen kiváltaknak csak vergődött. A nagy Humbogot meg nem ismerte, a nagy valóságba bele nem borzadt.

Bulgária nem csinál Ripeket a fiaiból, nem hiteti el velük, hogy ő kultúrállam. A plojesti oláh az ő nagylángú fiát elküldi szépen franciának, a szerb iskola nem tanítja, hogy a szerb géniusz ormain jár a kultúrának.

Minket kergettek előre, nem volt szabad hátra nézni, meglátni, honnan megyünk robogva. Meglátni, hogy néhány Fáraóé ez az ország, hogy szennyes állati életben tartják a milliókat. A Fáraók azt akarták, hogy legyenek itt gúlák és piramisok. Vérért és idegét hordja össze néhány vak bolond: hivalkodjanak majd vele ők.

Tízezer ember előreszaladt, európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban.

Egy túlfejlődött ember-típus termett itt, mely előttefut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek.

Íme, egyszerre zúgás, a kendőzött Ázsia lemossa az arcát, szája bugyborékol s kiárasztja folyóit, melyeknek áradata szörnyűséges, mint a Jankce-kiángé.

Turulok kerengnek a levegőbe, nyílzáport lőnek a Nap felé, támadásra készülnek a magyarok. Hányadikra, mióta a betűtanító olasz papokat koncolták?

Nagy vagy én népem, nagy vagy én népem: ezer éve élsz folytonos harcban Európával, csapatokat gyűjtöttél közben, holott véreztél. De a gondolatot nem engedted győzedelmeskedni gyermekeid koponyáin, úgy élsz Európa közepén, mint eleven tiltakozás az állati élet megszüzietlenítése ellen. És hogy most utolsó dátuma járt le az Időnek, hatalmasabban kelsz fel, mint valaha: zajlik a tatárság a Kárpátok alatt.

Komp-ország megindult dühösen Kelet felé újra: egy kis sarka leszakadt a kompnak, ott maradt a nyugati partok táján vagy tízezer emberrel, mi lesz ezekkel? Aranyos felét nem bánjuk, ara-

nyuk partra veti őket valahol Nyugaton, nem kénytelenek érezni, hogy nincs hova menni. Hogy elnyeli őket a magyar társaság, a valóság, melyre íme, ma ébrednek szegény magyar Ripek, hogy ez elnyeli őket.

Morituri te salutant: új magyar társadalom, az elámítottak, a becsapottak, az előreszaladottak, a ki-játszottak, a túlfejlődött magyar lelkek, a vértanúságra kiválasztott magyarok.

Kiki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbreélni nem lehet, bolygani az ürben nem lehet. Komp-ország Keletnek indul, kérezkedjék fel reá a gyenge.

És látom az új áldozatot Hadúrnak, az új Gel-lért-papokat. Élén az új magyar társadalomnak állnak az ordító táltosok. Szomorú embereket vonultatnak el. Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akinek a szemeiből új érzések máglyája világít, akire rábizonyul, hogy szívesen áldozott az Eszme idegen és ékes isteneinek: az elveszett. Azt belesüllyesztik a mélységes, a piszkos, az örvénylő árba. Ave Caesar, morituri te salutant. De a halál előtt hallgass meg bennünket, Hunyadi János fia.

(PANASZKODÁS ÉS HIT)

Magyar Nap-király, renaissance lovagja, különös írást ró most ide egy késői, szegény és szomjas íródeákod. Ne fedd őt meg érte, felséges Korvin Mátyás, mert balgának látszik s már előtt Attavante mester köntösében valamit lát, ami nincs és ír valamiről, ami nincs. Ilyenek voltak mindig ők, az íródeákok. Íme, én is híres Korvinádnak olyan darabjába vetem most betűimet, melyet meg sem írt egy talán meg sem született magyar ember s akit igen jeles mestered, Vitéz János méltán lenézett, mert verseit s lázas álmodozásait paraszti magyar nyelven kiabálta. Sőt most is kiabálja, ez ismeretlen kódex íródik azóta egyre, vajjon el lehet-e valaha olvasni? Avagy csak egy különös, nagy lelki-pör ez, melyet íme félmerészséggel tribunál elé cipel valaki, aki sok-sok éjszakán vívódott már azon, hogy jó: nem érdemes, helyes: golgota, de lehetséges-e egyáltalában? Nem olyat keresünk-e, ami nincs, ami olyan, mint ez a kódex, melynek margóit betűkkel és kétségekkel besűríttem? Nem kódexi nyelven mondom s talán a te finom, de századokkal ezelőtt megállított s bekriptázott lelked fel sem fogja mindjárt: fogunk-e itt mi valamikor afélét csinálni, amit

mostanában különösen nagy erővel csinálnak a népek? Azért vagyunk-e itt, hogy teremtsünk lelkünkkel valamit a lelkünkéből, ami olyan mint a lelkünk? Valamit, ami a mienk, ami nemcsak más, mint — más, de méltó ékessége lehet felemelt fejünknek. Vagy sorsunk csak azért kavart el itt bennünket Európa közepén, hogy durva anyagot szállítsunk a nagy világ-vegyfolyamathoz. Kifelejtődött idegszálaink közül néhány, meg kell maradnunk gyermekeknek, örökös, vén gyermekeknek, míg nem utasítatik a Történelem, hogy játszassa el velünk az utolsó játékot? Tömegében nézem és érzem ideáktól fázó népedet, felséges Hollós Mátyás és rettegek. És keresem ijedten a jeleket — magamnak: hiszen akkor magam is egy nyughatatlan, de meddő gnóm vagyok, mert nem is lehetek más. S mindenki az, ki választva és kiváltva magát, szállni szeretne itt. Oh, hogy kerülgetem: vércse-e a magyar géniusz vagy ügyetlen szajkómadár vagy Pallas Athéne szent madara, keresem a jeleket.

Sejtelem-ösvények vezetnek keresztül a Királyhágón: talán itt. Itt, ahol Bálványos vára legtovább kacagta Krisztus gyülevész papságát, amely jött a legfrissebb ázsiai csordát besorozni Petrus nyájába. Mert az erő bizony nem ott van, hol rögtönös a haj-

lás. Ha szabin asszonyok lettek volna a tarka vérű lovas-törzsek, már mindjárt agyonölelte volna a magyart a római férfi, ki jött ölelni két urbsból is, Rómából, Bizáncból. A csatangoló, kancatej-ivó csak a nagy Fal tájáról jöhetett, de lelkének mégis megkovászoltnak kellett lennie ama kovásszal, mely itt Európában csinált mégis a homo sapiens-ből olyan egy kicsit isten, egy kicsit féreg, de szép valamit. Mert miért jött volna akkor s miért nem engedte idáig kitessékelni vagy agyonpréselni magát? Az ám, de lépteim a Királyhágó erdőit tapossák s nem érzem magam Julián barátnak, aki visszavágyik Nagy-Magyarországba. Szegény Nagy-Magyarország, talán sohasem is volt, csak Erdély volt mindig, Tránsszilvánia, Erdőelve, Szilágyságon túl. És ha nem nonsens, amit keresünk, akkor az innen korrespondeált mindig a Nyugaton küszködve finomodó ideg-n emberlélekkel. Nagy-Magyarország sohasem élte a maga életét; volt fajok nászágya, vérmedencéje. Akkor, mikor csak eredményeikben ismert, rejtelmes törvények azt szabták ki a népeknek: no, most kell megnőnötök. Hiszen Erdély is janicsári életet élt, de Erdély állam volt, az önmagáé volt ez időben. Miért? szent véletlen jóvoltából? nem, de mert csak az erdélyi Magyarorszáiban

maradhatott meg az, amit keresünk s amit talán, óh, ott sem bizonyos, hogy megtalálunk.

Erdély adta nekünk a Napkirályt, Erdély szerezte a mohácsi veszedelmet, hogy megszabaduljon tőlünk. Neki volt Fráter Györgye, ki tudta, hogy kell a törökkel bánni s távol tartani tarkónktól a simogató német kezét. És Erdély látott elsőnek mélyen be Európába. Jött a nagy égszakadás, jött a protestantizmus és Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz. S odakapcsolta magát Európához, lelkébe engedett mindent, ami jött s produkáta a legmerészebb s legmagyartalanabb produkciót: az egészen újat. A nagy Kulturvolk a Rajna mentén még égette a zsidót, a dominikánus vérebe csaholtak mindenütt Nyugaton, Erdélyben agg és primitív lelkű magyarok nem féltek circumcisiót kérni kóbor rabbiktól s szinte Ázsia szélén egy kis ország akadt, mely ki merte mondani, hogy az embereknek hite pedig az ő maguk dolguk. Innen indul meg magyarok rajzása már előbb nyugati scholakra. Összeszedni én kis memoriámból nem tudok mindent, de Shakespeare születésének esztendejében itt ír már drámát Karádi Pál. Itt szabad Krisztust megtagadni unitáriusoknak, Jeremiádok itt képvise-

lik először a megfinomodott dallelket. A lantosoknak itt van vidám, szabad útjuk, innen adják az eseményeket Nagy-Magyarországnak, szegény, sanyargatott szomorú földnek. Bethlen Gábor itt teremti az oláh pakulároknak irodalmi nyelvet. Itt siratja az első magyar kultúrember, Szenci Molnár Albert, hogy ő magyar, de nem lenne más egy világért sem. Itt terem az első asszonyíró, azután az erdélyi Mikes Kelemen példája annak, hogy nekünk futni kell a germántól s nyugatabbra menni eszmeházasodások céljából és ugyanő az, aki megmenti tisztaságát, becsületét a kemény, szegény, de szűz és erős magyar nyelvnek századokra. Descartes Erstély révén jut keletre, Comenius Amost erdélyi asszony veszi észre. A székely balladák vetekednek ez időből a skótokkal, Rákóczi Versailles-ben is becsült nagyúr, Bogdán, Mányoki, Kupecky már festhetnek Erdélyben. Kell a zene s nem udvari bolond a költő, Bril-lat-Savarin előtt már művészete van itt a konyhá-nak. Itt születik Wesselényi, Kölcsey s itt keresi a megvigasztaló, kultúrára legalkalmasabb magyart nagy magyar agitátora a civilizációnak: Kazinczy Ferenc. És mennyi minden nem jut az eszembe: egy kicsit Kazinczyak vagyunk mind, akik itt gondolkozunk és szomorkodunk. Kanton, Peking s a kínai

városok jutnak az eszünkbe, ahol hajnalonként a kapukat lármás harsonaszóval nyitják meg, de örködnek, hogy ne lopózzék be valaki, aki újat hoz a kulik népének. A vérkeresztezésben is szerencsétlenek voltunk. Akiket kaptunk szlávtól, svábtól, azok szinte mind tatárabbak a tatároknál. Ideafőbb fajtát nem képzelek a magaménál; hiszen Kínában már Montesquieut olvassák s a sárga faj olyan renaissancera készül, milyen sohasem volt. Mi pedig, ha megyünk, visszafelé megyünk. Mit keressünk? — hol keressünk? — úgy gondolom, meg kellene próbálni Kazinczyval Erdélyből kiásni, ha élt s megtermékenyíteni, megszorítani azt a magyar típust, mely nem medve, holott Erdélyben több a medve. Ha száz éveekkel hátrább cammogunk és csak cammogunk és újat nem tudunk adni, hacsak ha nem antikulturálisat, mi lesz velünk? Nem elég, ha vannak Apácai Csere Jánosok, ha nem mély a néplélek, hiába dobjuk bele a métermázsás követ is, nem fröccsen fel a víz egy méternyire sem. Csakugyan mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.

Nemes és csodálatosan nagy királyom, Hollós Mátyás, úgy-e zsémbes, úgy-e nagyon keserű, úgy-e

nagyon hitetlen késői fródeákd? Nem tudja: ír-e valamibe, nem tudja: ír-e valamiért, nem tudja: van-e itt valami. Néha vannak következő gondolatai: Idejött régen egy vad, lehetetlen, bizonytalan, de erős vérű fajta. Eleddig ereje volt roskadva is élni s nemes idegeneket vérébe befolytatni. Mért nem lett belőle mégis semmi? Csakugyan kifelejtődött idegrendszeréből az a néhány szükséges idegszál? Miért iszik kancatejet ma is még, holott nektárt ihatna a magyar? Miért nem képes reagálni és megnyergelni önmagát, mikor már úgy sem lehet lovas nemzet? Miért? Miért? De szép volna hinni, hogy ideküldettünk kibőjtölni — az árját. Mikor az árja belefúl önmaga piszkába, mi helyébe ülünk s intünk Ázsiának: küldj új csapatokat, megtanítunk benneteket arra, hogy kell egy különb kultúrát csinálni. De óh, rovom, rovom a fekete betűket és a fekete keserőségeket Korvinád nem létező exemplárjának margójára és — nem hiszek. Én meddő vagyok s aligha azonképpen nem halok meg. De akiknek gyermekei vannak. És gondolkozunk. És Apácai Csere Jánosok vagyunk. Német lesz-e, szláv-e, mi lesz a messze unoka? Rossz gondolat, bűnbe vivő, de becsületes. Oh, Napkirály, nincs igazam, de feléd fordulok. Én, aki szilági vagyok, mint ahogy Szi-

lági és szilági volt nagy asszonyanyád. És tapo-
som, áthágom a Királyhágót s míg ebben az ország-
ban alig teszi, cselekszi valaki azt, amit cselekednie
kellenék s ami eltemetné azt, hogy a nagy Fal mellől
jöttünk, én, a te késői íródeákod s mi mind keser-
vesen, szerencsére, még csak ott tartunk, hogy:
t a l á n. Talán — higyjünk. És keressünk. Valahol.
Akárhol, Erdélyben? Erdélyben. Akárho!

OSZK

J E G Y Z E T E K

PETŐFI NEM ALKUSZIK (A tanulmány először az 1910-ben megindult, Zigány Árpád és Révész Béla szerkesztésében megjelenő *Renaissance* c. folyóiratban jelent meg, később a *Vallomások és tanulmányok*, Bp., 1911. kötetben)

Barabás Miklós (1810—1898), erdélyi származású festőművész, aki a 48-előtti és az 1848/49-es szabadságharc majd valamennyi jeles egyéniségének litográfiai arcképét készítette el és jelentette meg a sajtóban. Egyik alapítója volt a magyar genre-festészetnek.

Cassius — Shakespeare: *Julius Caesar* c. drámájának egyik alakja, Brutus társa, a republikánusok képviselője, aki részt vesz a Caesar elleni összeesküvésben. Amikor Philippinél a köztársaságiak csatát vesztenek, akár csak Brutus, öngyilkos lesz.

Döbling-Turin — „akinek nem adatott meg, hogy Döblingben halott vagy Turinban élő istent csináltasson magából“ — célzás Széchenyre, aki 1848 szeptemberétől a döblingi elmeorvosintézetben élt és műveinek egy részét itt írta meg, s Kossuth Lajosra, aki 1847-től kezdve haláláig Turinban (Torino) tartózkodott.

Kúnoss Endre (1811—1844), író, költő, a *Jelenkor*, majd Császár Ferenc *Világ*-jának tárcaírója és a *Hírnök* segédszerkesztője. A Petőfi által képviselt költészetnek heves bírálója.

Sujánszky Antal (1815—1906), katolikus pap, püspök, az *Őrangyal* c. vallásos női almanach szerkesztője, Petőfi kortársa és ellenlábas.

Császár Ferenc (1807—1858), író, a *Világ* szerkesztője, aki a népies költészet ellen hadakozott lapjában és számtalan heveshangú, személyeskedő cikket írt Petőfi ellen.

Petrichevich Horváth Lázár (1807—1851), a *Honderű* főszerkesztője, a főnemesség dicsőítője és lelkes híve, aki lapjában és számtalan cikkében gúnyosan támadta Petőfit és az új magyar költői törekvéseket.

Pulszky Ferenc (1814—1897), író, politikus. Jelentős politikai szerepet játszott Kossuth mellett a szabadságharc idején, majd az emigrációban is. Régészeti és művészettörténeti munkássága figyelmet érdemel. Elismeréssel írt Petőfi munkásságáról.

Szemere Miklós (1804—1881), író, politikus. A 40-es években heves polémiái voltak Garayval, Petőfivel és Aranyval. Verses satírákat írt Petőfi ellen.

Hazucha Ferenc — Kelmenfy László (1815—1851), elbeszélő, műfordító, kritikus, a *Rajzolatok* c. lap segédszerkesztője. Gorombahangú Petőfi-ellenes kritikákat írt.

Garay János (1812—1853), költő, a *Hírnök*, a *Regélő Pesti Divatlap*, az *Életképek* szerkesztője. Hőskölteményei, elbeszélő művei és drámái jelentéktelenek, egyetlen időtálló műve *Az obsitos*.

Toldy Ferenc (1805—1875), író, kritikus, irodalomtörténész, Bajza és Vörösmarty barátja. Idegenül tekintett Petőfi és a népies költészet művészi eredményeire a lebecsüléssel, kicsinyléssel írt korának irodalmáról. Eszményképe Kazinczy, illetve Kisfaludy maradt Petőfi, Arany fellépése után is. Több irodalomtörténeti művet, nagyszámú cikket írt és néhány író művét rendezte sajtó alá.

Kornélia — Hollósy Cornélia (1827—1890), operaénekesnő, Petőfi korának ismert és ünnepelt színésznője.

A MAGYAR PIMODÁN (Részletekben jelent meg a *Nyugatban* 1908-tól, teljes szövege a *Vallomások és tanulmányok*, Bp., 1911. kötetben).

to be or not to be — lenni vagy nem lenni — Shakespeare: *Hamlet* c. drámájában az ismert Hamlet monológ első szavai.

Hartleben, Otto (1864—1905), német lírikus, elbeszélő és drámaíró, a német modern irodalom jelentős képviselője. Művei közül a *Rosenmontag* c. drámája érdemel figyelmet. Hartleben sorsa sokban hasonlít Tas Péteréhez — ő is alkohelmámorba fojtja elkeseredését.

D'Annunzio — Annunzio Gabriele, D' — (1863—1936), olasz költő, regényíró. Művészetében az ösztönök szabadságát hirdette és az élet örömeinek zabolátlan élvezetét. Raffinált érzékiségét számos regénye, drámája és verse illusztrálja. Ady korának igen népszerű, olvasott szerzője. Műveit magyarra is lefordították. D'Annunzio az olasz irredentizmus megtestesítője, aki műveivel, politikai meggyőződésével és ténykedésével az olasz fasiszta-imperializmus előhírnöke volt. 1918-ban arditjei, rohamcsapata élén megszállotta Fiumét (Rijeka) és erőszakosan Olaszországhoz csatolta.

honny soit, qui Wildera gondol — Szégyen arra, aki Wildere gondol.

Cincinnatus, L. Quinctius, a régi római egyszerűség és erkölcsösség mintaképe — Ovidiussal szemben, aki költészetével és magatartásával a bomló rabszolgatartó-társadalmat, az erkölcstelenséget, az érzékiséget, a léhaságot testesíti meg. Ady párhuzamának ez a jelentése ebben az esetben.

heraldika — címertan; főleg a nemesi-feudális társadalom idején virágzó tudomány, mely egyes nemesi családok címerének megfejtésével, a címerben található szimbólikus elemek magyarázatával foglalkozott.

passee par tout — keret, körítés; disz.

Akiba — Ben Akiba, Josef — a II. században élt, főleg szentírásmagyarázatai és bölcs mondásai révén vált híressé. Nevéhez számos legenda fűződik, állítólag a Ber Kokba lázadásban is résztvett és mártírhalt.

ISMERETLEN KORVIN-KÓDEX MARGÓJÁRA (A tanulmány 1905 körül készült.)

Grünwald Béla és Péterfy Jenő „menekülése“ az öngyilkosság volt. Mindketten a modern polgári szemlélet előhírnökei voltak a feudális, elmaradott országban és „tisztánlátásuk“-ból következett egyéni tragédiájuk.

Grünwald Béla (1839—1891), köztíró, történész, a polgári történetírás egyik úttörője, Courbevois-ban (Párizs mellett) lett öngyilkos. Legfontosabb művei: *Régi Magyarország 1711—1825.* Bp., 1888. — *Az új Magyarország.* Gróf Széchenyi István. Bp. 1890.

Péterfy Jenő (1850—1899), esztéta, irodalomtörténész, a magyar essay-irodalom egyik legnagyobb alakja, Hrvatski Karlovac mellett, a fiumei gyorsvonaton lőtte föbe magát. Művei: *Péterfy Jenő összegyűjtött munkái.* 3 kötet. Bp., 1901—1903.

Rip — Rip van Winkle — Meilhac, Gille, Farnie Londonban 1882-ben bemutatott operettjének főhőse, aki megtalálja Hudson kapitány elrejtett kincsét, de a kincsesbarlangban egy tündér bódító italt ad neki, amelytől elalszik. Húsz év múlva ébred fel, amikor egy megváltozott világot talál maga körül. Rip — Adynál itt anynyit jelent, mint elálmított, elbódított. „Bulgária nem csinál Ripeket a fiaiból“ — nem ámitja el, nem táplál hamis illuziókat.

Attavante mester — Attavantes de Attavantibus — a XV. században élő jeles firenzei miniatűr-festő és kódex-másoló, aki a korai renaissance művészi törekvéseit a görög ízléssel párosítja a kéziratos könyvek

díszítésében. A Korvinának — Mátyás király kéziratos, diszes kivitelű könyvtárának — számos darabját készítette.

a nagy Fal tája — itt célzás a kínai falra, illetve a magyarok ázsiai eredetére.

Julián barát — domonkosrendi szerzetes, 1235-ben IV. Béla támogatásával Baskiriába ment, hogy az Ázsiában maradt, Nagy-Magyarországban élő magyarokat felkeresse. A reakciós fajmozgalom megindulásakor — még Ady korában — a magyar „faji” mítosznak, a turulisták, turanisták mozgalmának sokat idézett alakjává lett. Első útjáról szóló leírását egyik rendtársának, Richardus barátnek tollbamondta, aki IX. Gergely pápának el is küldte jelentését: *De facto Ungariae mag-nae* — címen. Magyarra Szabó Károly fordította.

a Nap király — itt Mátyásra céloz, akinek abszolutista-monarchikus törekvései sok egyezést mutatnak XIV. Lajos francia király törekvéseivel, akit kora „Louis de grand”, „Louis de soleil” néven nevezett. Mátyás állítólag Kolozsvárott született.

Karádi Pál (1523—1589?) — unitárius pap, Dávid Ferenc híve, talán a *Balassa Menyhért árultatásáról* c. komédia szerzője. Az unitáriusokat nevezték „zsidózók”-nak.

Jeremiádok — Jeremiádák — a XVI. századi protestáns énekköltészet termékei, melyekben a hazafias és vallásos érzés egyaránt megszólal. A magyar nemzet romlását az énekesek a zsidó nemzet sorsával hasonlítják össze s a VI. században élő Jeremiás próféta módjára a

bosszúálló Isten büntetésével fenyegetik a nemzetet. Különösen népszerű műfaja lesz az üldözött unitárius egyháznak Erdélyben a XVI. és a XVII. században.

Bethlen Gábor a XVII. század első évtizedében az egész szentírás szövegét lefordította román nyelvre, de a fordítás csak kéziratban maradt és máig lappang.

Bethlen Kata (1700—1759), az első asszony-író irodalmunkban. Művei közül a legfontosabb: *Életének maga által való rövid leírása*. Hely és év nélkül (Új kiadása: Kolozsvár, 1881.).

Descartes René (1596—1650), a modern filozófia megalapítójának a tanítványa és híve *Apácai Csere János* (1625—1659) volt Erdélyben.

Comenius Amos — **Komenszky** — (1592—1670) *Lórántffy Zsuzsanna* meghívására 1650—54-ig a sárospataki főiskolán tanított. A modern pedagógia egyik úttörője volt.

Kazinczy Ferenc (1759—1831) *Erdélyi levelei*-re céloz itt, aki 1816-ban látogatott el Erdélybe és útleírásából néhány részletet a *Tudományos Gyűjtemény*-ben jelentetett meg. Ebben a művében valósággal „felfedezte” Erdélyt, mert arról a korabeli magyar irodalmi mozgalom és Kazinczy kortársai teljesen megfeledeztek.

MAGYAR HELYESÍRÁSI SZÓTÁR

E könyvnek már régen nagy hiányát érzik mind-azok, akik magyarul írnak hazánkban, mert hiszen az iskolai nyelvoktatás sem volt az utóbbi években — megfelelő tankönyvek hiányában — kellően alapos, de a helyesírás szabályai mindig felvetnek újabb és újabb problémákat, aszerint, ahogyan az élő, eleven nyelv alakul és újabb meg újabb szokások honosodnak meg. Ez a könyv a legújabb magyar helyesírási szabályokat tartalmazza, azonkívül Bodrits István feldolgozásában tájékoztatást nyújt a nyelvtani szabályokról, a problémákról, amelyeket teljesen egységesen megoldani nem lehet és nagyon hasznos segítséget nyújt még a nyelvtisztaság és mondatszerkesztés terén is.

12×17 cm, 340 old. k. — — — 300.— din.

Könyvbarátoknak — — — 240.— din.

A magyar irodalom kincstárából

Mikszáth Kálmán

KÜLÖNÖS HÁZASSÁG

A nagy elbeszélő ebben a regényében is az igazság és az erőszak harcát vetíti elénk a legmesteribb eszközökkel. Könyvét a mesteri regényszövé, pompás meglátások, üde humor nemesíti érdekes, dússzövé, izgalmas történetté. Színes, ragyogó kép a magyar főurak életéből. Könyvének jugoszláviai megjelenése az igazságkeresés, a felszabadult lélek nagy ünnepe volt.

Ára füzve 300.— din., könyvbarátoknak 240.— din.

JÓZSEF ATTILA ÖSSZES KÖLTEMÉNYEI ÉS MŰFORDÍTÁSAI

Forradalmi harcos költőnk életműve. József Attila összes költeményei nem először hagyják el a sajtót, a világháború előtt azonban a csendőrcsizma nem engedte maradéktalanul megjelentetni a kincseket érő költői hagyatékot, a magyarországi „felszabadulás” után pedig a zsdanovi esztétika hű kiszolgálói hamisították meg. Így ez a könyv József Attila költészetének első hiteles kiadása. — B. Szabó György bevezető tanulmányával.

Ára füzve 300.— din., könyvbarátoknak 240.— din.

Fejtő Ferenc

JÓZSEF ATTILA, AZ ÚTMUTATÓ

A Párizsban élő, emigráns magyar esztéta három tanulmánya József Attiláról és munkásságáról. Új elemzés, komoly mondanivaló és gazdag, színes stílus teszi rendkívül értékesé ezt a könyvet.

Ára fűzve 80.— din., könyvbarátoknak 64.— din.

Fazekas Mihály

LUDAS MATYI

Népszerű, örökéletű, demokratikus irányzatú verses regény a fortélyoseszű parasztfiúról, aki háromszor áll bosszút a gőgös, felfuvalkodott földesúron. Népszerűségére jellemző, hogy száz év alatt több mint 15 kiadást ért meg.

Ára 17.—din., könyvbarátoknak 14.— din.

Arany János

TOLDI

A magyar líra klasszikus poétájának halhatatlan költői műve. Toldi hősi alakja ma már népünk tudatában él, e klasszikus elbeszélő költemény nyelvén nemzedékek nevelkedtek fel. Második kiadás.

Ára fűzve 90.— din., könyvbarátoknak 72.— din.

Móricz Zsigmond

RÓZSA SÁNDOR A LOVÁT UGRATJA

és

RÓZSA SÁNDOR ÖSSZEVONJA SZEMÖLDÖKÉT

Két nagy regény a magyar szabadságharc korából, Móricz Zsigmond Rózsa Sándor népszerű alakján keresztül, művészi eszközökkel mutatja be a magyar pusztát, a zsellérnép sanyarú sorsát és a pompásan gördülő, élénkütemű, ízes nyelven megírt regényben okát adja a betyárvilág keletkezésének és megmutatja az utat, amelyen az elnyomott zsellér, jobbágy elindul, hogy szegénylegénnyé váljék. Szerbül már megjelent, most fordítják szlovén nyelvre.

I. kötet füzve 250.— din., könyvbarátoknak 200.— din.

II. kötet füzve 250.— din., könyvbarátoknak 200.— din.

Móricz Zsigmond

LÉGY JÓ MINDHALÁLIG

A legszebb, legértékesebb és legkomolyabb magyar ifjúsági regény. Egy iskolásfiú szellemi fejlődésének feledhetetlen képe. A regényt már szerb nyelven is kiadták és most fordítják szlovénre.

Ára kötve 350.— din., könyvbarátoknak 280.— din.

Tíz kisregény

Mérics Zsigmond

PACSIRTASZO

Egy kristálytishta falusi szerelem mesterien megírt története.

Ára fűzve 40.— din., könyvbarátoknak 32.— din.

Szabó Dezső

FELTÁMADÁS MAKUCSKÁN

Pompásan megrajzolt, szatirikus kép egy magyarországi falu életéről, visszasságairól, emberi gyöngeségeiről.

Ára fűzve 15.— din., könyvbarátoknak 12.— din.

Janko Veszelinovics

ANYÓS

Engesztelhetetlen gyűlöletet; feneketlen ellentéteket is áthidal a nagyanyai és az anyai szeretet — ezt bizonyítja Janko Veszelinovics kisregénye.

Ára fűzve 50.— din., könyvbarátoknak 40.— din.

Babits Mihály

HATHOLDAS RÓZSAKERT

Egy félszeg akaratgyenge fiatalember menekülése a házasság rákényszerített bilincseiből.

Ára fűzve 25.— din., könyvbarátoknak 20.— din.

Bóra Sztankovics

RISKA

A szerb elbeszélőművészet egyik legjelesebb képviselőjének kisregénye. A könyv feltárja előttünk az egyszerű kisember otthonát, mindennapi életét és megéreztetni velünk az igazi otthon, az igazi szeretet melegét.

Ára fűzve 30.— din., könyvbarátoknak 24.— din.

Móricz Zsigmond

MESE A ZÖLD FÜVÖN

A végvári vitézek sanyarú sorsának, nyugati kalandozásainak állít örök emléket Móricz Zsigmond ezzel a kisregénnyel.

Ára fűzve 40.— din., könyvbarátoknak 32.— din.

Zola Emil

A GYILKOS

Zolai művészettel megírt bűnügyi regény, egy gyilkosság története mesteri lélektani meglátásban.

Ára fűzve 40.— din., könyvbarátoknak 32.— din.

Mikszáth Kálmán

A LOHINAI FÜ

Egy megejtett falusi leány tragédiáját dolgozta fel Mikszáth ebben a kisregényben a legművészibb eszközökkel.

Ára füzve 50.— din., könyvbarátoknak 40.— din.

Iván Turgenyev

MUMU

Egy emberi állattá alacsonyított szolgálégényről ír ebben a könyvben a léleklátás nagy orosz mestere.

Ára füzve 20.— din., könyvbarátoknak 16.— din.

Jack London

A HATALMAS EGY

Egy tengerész fantasztikus kalandjainak mesteri leírásával vezet el bennünket Jack London a középkori Kóreába.

Ára füzve 50.— din., könyvbarátoknak 40.— din.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár